

SERMONES SOBRE ISAIAS 11. 1-5

[Fol. 93r] DOMIN. 24 POST PENTECOSTEM 4

Concio 2

P 2

Egredietur virga de radice Iesse: et flus de radice eius ascendet. Is. 11 [1]

1. Crescente et invalescente idolatria et veri Dei ignoracione in mundo, placuit Altissimo populum sibi peculiarem separare et eligere in quo veri Dei, et religio, et fides praefulgeret. *Hac de causa*, inquit THEODORETUS, serm. 10 de providentia, *indaeos dispersos per totum fere orbem voluit*, Act. 2^a [5] *ex omni natione, quae sub coelo est etc.*, ut inter idolorum cultores veri Dei notitiam seminasset¹. Grassante ergo idolatria, ad se vocavit Abraham, Isaac, et Iacob eorumque prolem; hoc enim tempore electus est Abraham et separatus a Chaldaeis, ut inquit HIERONYMUS Matth. 9°.

a M. 1

1. De la mención que más abajo, p. 175 hace del Evangelio del día, se deduce que aquel año hubo 25 Dominicas después de Pentecostés, pues sólo en ese caso corresponde leer en la Misa del Domingo 24.º después de Pentecostés el Evangelio "Simile est regnum coelorum grano sinapis, quod accipietur..." que pertenece a la Dominica 6.ª después de Epifanía. Cfr. Introducción 7.

2. En el frontis de cada sermón encontramos debajo de la Palabra Concio la letra mayúscula P.

3. THEODORETUS, *De Providentia Oratio Decima*. PG B3. 770c. Las palabras, aunque citadas por Toledo como literales, no son sino el resumen de la mente de Teodoro sobre la materia.

4. No hemos encontrado esta cita.

Huic populo in illis primis patribus fecit multa beneficia super omnes populos, et ultra haec praestitit promissionem expressam de suo adventu ad salvandum mundum, tum eos, tum gentes. Promisit autem de eorum semine carnem, in qua omnium salutem operaturus erat, sumpturum. Dedit eis circumcissionem, et, post aegyptiacam captivitatem, legem mirabilem complectentem omnia, quae ad mores et quae ad humanam politiam et regimen, et quae ad religionem erant necessaria.

2. Huic populo misit omni tempore usque ad adventum suum viros electos et sanctos, qui dicebantur videntes, seu prophetae, quorum officium praecipue erat triplex: primum confirmare factam promissionem, et testificari populo adventum Christi. Hic fuit praecipuus finis illorum et omnibus communis. Diversis enim temporibus et in diversis locis et varii homines hoc unum testati sunt Act. 10[43]: *Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes, qui credunt in eum.* Praedicebant quidem prophetae multa occulta, praeterita, praesentia et futura de proximo, tamen praecipuum officium erat praedicere Christum et quae in eius adventu futura erant. Ut autem fidem conciliarent sibi in hoc, quia longe distabat, praedicebant multa proxima, ut audientes et videntes complementum eorum, quae illis temporibus eveniebant, crederent verum etiam dicere in remotis, eaque etiam habitura complementum suo tempore.

3. Hoc officium fuit et iudaeis illo tunc temporis, et iis etiam quibus evangelium postea praedicandum erat, multum necessarium. Cum enim nemo iudaeorum salutem consequi posset nisi per fidem venturi Christi, Habac. 2[3] *veniens veniet et non tardabit. Si moram fecerit, expecta illum. Iustus enim meus ex fide vivit* [Hb 10,38]. *Si se subtraxerit, non placebit animae meae* ^b, quo testimonio usus est Paulus Rom. 1[17] et Gal. 3[11] ad hoc probandum: opus ergo fuit viros hos probatos frequentes habere, qui illos in hac fide promissionis conservarent.

Nec solum illis, sed etiam gentibus, quibus annunciandus erat Christus, fuerunt multum necessarii. Magnum enim argumentum Christi veritatem confirmandi fuit, tot retro saeculis

^b *Tabla altera el orden de las palabras de Hab 2. 3. No es enim por autem y cambia la colocación de las palabras si subtraxerit se en si se subtraxerit. Tales pequeñas modificaciones no las tenemos en cuenta, ni las ofrecemos en adelante.*

fuisse praenunciatum. De quo argumento dictum est 2.º Petr. 1[19]: *habemus firmiorem propheticum sermonem*. Appellat testimonium prophetarum firmitus suo, et ceterorum Apostolorum, quod AUGUSTINUS tractatu 33. in Ioan. ¹ interpretatur. non in se, sed respectu infidelium, qui magis convincebantur testimonio hominum tot saeculis retro praedicentium, quam Apostolorum de praesenti testificantium. Haec est causa cur relictis sint libri in manu iudaeorum, ut enim inquit THEODORICUS serm. 10. de providentia ⁶; tanto certius efficitur testimonium quanto magis [ab hostibus] ⁷. Supra ⁸ ab hoc officio dicuntur prophetae lucernae in tenebris lucentes 2. Petr. 1[19] *cui bene facitis attentaentes, sicut lucernae in caliginoso loco*. Inter tenebras infidelitatis sic lucebant prophetae illustrantes venturum Christum mundo.

[Fol. 93v] 4. Secundum officium prophetarum fuit populi vitia arguere, ut abiectis peccatis viverent secundum legem sibi a Deo datam. Maxime autem contra malos principum mores invehebantur, quos palam et acerbè reprehendebant. Plenus est Isaias noster per multa capita, maxime autem in primo acerrime in populum et in principes invectus est, ubi inter alia protulit [10] verbum illud: *audite verbum Domini, principes Sodomorum; auribus percipite legem Dei nostram, populus Gomorrhae*, propter quod verbum, una cum alio, HIERONYMUS ibi ⁷ refert secundum hebraeos occisum fuisse Isaiam. Pleni sunt prophetae his reprehensionibus, ut videre est, propter quas multi illorum occissi sunt, vel a populo vel ab ipsis principibus, iuxta illud Matth. 23[37]: *Ierusalem quae occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt*, et in parabola vineae Matth. 21[18 ss].

5. Hoc officium etiam propter Christum venturum exsecabantur. Sciebant enim, revelante Domino, ob peccata ⁸ immensa

6. *Item completado la frase según la mente de Teodoro*

7. *Lectura probable*

8.

1. S. AUGUSTINUS, in *Iohannis Evangelium*, Tract. 25. Pl. 35. 166r.

2. L. c. 771. Lo que allí dice Teodoro es que el testimonio de las Escrituras, por preferirlo precisamente los enemigos del nombre cristiano, es decir, los judíos, es tanto más fuerte.

3. S. HIERONYMUS, *Commentariorum in Ieremiam prophetam libri quatuordecim* 1. 1.º c. 1.º v. 10.º PL. 24. 33.

contra legem iudaeos incredulos futuros Christo veniente; idcirco acriter invehebantur in peccatores et transgressores, quasi praeccludentes viam sibi cognoscendi Christum, et procurabant, quantum in se erat, remove omnia impedimenta ut Christum venientem reciperent, similes vento Aquilonis noctu insufflanti, qui nubes dispergit, ut stellae et luna appareant, et sol in ortu suo videatur. Sic illi repellebant nubes et caligines vitiorum, ut tunc mandata Dei et promissiones eius lucerent cordibus illorum, et sol iustitiae Christus oriens appareret eis. Iuxta quod Ioan. 3[19] dixit Christus: *lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem; erant enim opera eorum mala.*

6. Terrimum officium prophetarum fuit instruere et principes et populum in multis, et quae ad religionem, et quae ad humanum statum, et quae ad particulares hominum utilitates pertinebant. Sic consulebantur in multis agendis, quae tempore belli ⁸ et tempore pacis occurrebant, in quibus divinum placitum requirebatur. Sic consultus est Ieremias c. 42[1 ss] a populi principibus quo deberent fugere, et respondit ut irent in Aegyptum. Sic 3 Reg. 22[7 ss] Iosaphat consuluit Michaeam, an profecturus esset in bellum cum rege Israel. Sic ipse David 1 Reg. 23[2] consuluit Dominum, an tradendus esset ab habitatoribus Ceillae. Sic 1 Reg. 9[3 ss] consuluit Saul Samuelem de asinis. Innumera quaerebantur a prophetis, et ipsi respondebant, quae erant sibi a Deo revelata. Contra autem Deus ipse multa per prophetas populo annunciabat et loquebatur, unde saepe dicebant: *haec dicit Dominus.*

Ab hoc officio dicti sunt interpretes Dei et hominum. Sic AUGUSTINUS lib. 18 civ. c. 27 ⁹ dicit multa prophetas illi populo annunciasse in utilitatem illius solius, quae scripta non sunt.

7. Hoc autem officium magna Dei clementia concessum est illi populo, nempe ut ab idolatria gentium praeservaretur. Ut enim dedit illis sacrificia animalium, ne declinarent ad ea quae fiebant idolis, ut docent GREGORIUS NAZIANCENUS orat. 2 de Paschate ¹⁰ et AMEROSIUS epist. 72 ¹⁰, ita cum daemones oracula

1 Ms bello

8 PL. 41. 584 CSEL. 40. 11. 304

9 No hemos encontrado esta cita

10. Cfr. la nota superior.

multa et resposita darent gentibus [Fol. 94r] ut per ea deciperentur, et existimarent illos veros Deos esse, Deus noster sua eis gratia verissima et certissima dedit per prophetas, ne ad illa vana et impia populus declinaret, sed in vera religione et fide promissi Christi constans permaneret.

8. Inter insignes prophetas est Isaias. Hic tam multa et tam distincte de Christo Domino praedixit, ut Hieronymus in praefatione eius ad Paulam et Eustochium ¹¹ et Augustinus libro 18 civ. c. 20 ¹² non tam prophetam quam evangelistam esse appellandum. Magna eius profecto dignitas, cuius testimonio Christus non solum usus est saepe, sed etiam concionem habuit super locum eius cap. 61 [1-2]: *spiritus Domini super me etc.* ut habetur Luc. 4 [17 s].

9. Hic prophetavit tempore quatuor regum, ut ipse testatur cap. 1 [1] in diebus nomine Oziae, Ioatham, Achaz et Ezechiae, imo pervenit usque ad quintum, scilicet Manassam, a quo securi necissus est, ut refert Hieronymus Isa. 37 in fine ¹³. Fuit multo ante Christi adventum, nam Ezechias quartus rex, sub quo prophetavit, fuit contemporaneus Romulo, ut dicunt idem Hieronymus Isa. 1 et Augustinus libri 18 ¹⁴ civit. c. 22 ¹⁵. A Romulo autem usque ad imperium Augusti intercesserunt anni 700 et undecim. Natus est autem Christus anno quadragesimo 2.º imperii Iulius, et adhuc Isaias praecessit Romulum; incertum ergo fere anni 760 ante adventum Christi, quando iam mira, ac si praesentia essent, praenunciavit ¹⁶.

10. Praetermissis autem ceteris omnibus, quae in nostra lectione explicanda nonnullis concionibus continetur sunt quinque. Primum est regnum Christi: *egredietur virga de radice Ie-*

g Ms 5

11. *Comment. in Is. Prologus*, PL 24, 18.

12. o. c. PL 41, 585. CSEL 40, II, 306. Propiamente S. Agustín dice que ha sido llamado evangelista o *quibusdam*. Tales son vg. S. Jerónimo en su epist. 53 (103 de Vet. Edn) PL 24, 547. CSEL, 54, 460 y en el proemio citado de Isaias; S. Cirilo de Alejandría en su *Oratio 1.ª in Isaiam del Communicarius in Isaiam Prophetam, Proemium* (al final) PG 70, 13.

13. o. c. lib. 15 c. 57 v. 1-2. PL 24, 568. Toledo dice: *107 ante in fin.*

14. S. Hieronymus, *Comment. in Is.* K5. c.º c. 1.º v. 1.º PL 24, 24. S. Augustinus o. c. lib. 18 c. 22. PL 41, 578. CSEL. 40, II, 296.

15. Cada tiene de extraño que Toledo, signiando a S. Jerónimo nos de esta fecha demasiado remota para el ministerio profético de Isaias. Hoy se pone únicamente la visión inaugural del c. 6.º en 739-738.

se, et flos de radice eius ascendet: secundum est regis huius perfectio: requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum spiritus timoris Domini. tertium est officium eius: non secundum visionem ocularum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae; quartum. potentia eius: percussit terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium; quintum. indumentum eius: et erit iustitia cingulum lumborum eius, et fides clavicularium renium eius. Incipiamus ergo divino favore a primo.

11. *Egredietur virga de radice Iesse.* Mos est prophetarum uti metaphoris et figuris locutionum, quia hae magis et perfectius explicant sensus et proprietates eorum, quae dicuntur, quamvis obscurior fiat sermo. Illud tamen praetulerunt obscuritati, praesertim quia obscuritas magnitudini mysteriorum congruebat. Tria maxime illis temporibus recondita praedicuntur hisce verbis. Primum est abscindendum regnum de familia David. Erant tunc temporis reges filii David, nam prophetauit Isaias, ut dicit Hieronymus Isa. 39°, centum quinquaginta annis ante Jeremiam, cuius tempore fuit captivitas babylonica, anno undecimo Sedeciae, quando ablatum est regnum, et post Ezechiam, ultimum ex eia: [Fol. 94v] tuor quorum tempore Isaias prophetauit se refert, superfluerunt septem reges exclusive; praenuntiavit ergo regnum abscindendum de familia David.

12. Haec pulchra metaphora explicat. Adverte ergo a Iuda filio Iacob usque ad Iesse, seu Isai patrem David, nullum regem existisse in ea familia. David fuit primus rex in Iuda, et ab eo continua successione per spatium 470 fere annorum fuerunt 23 reges, 19 per lineam rectam, quorum ultimus fuit Ieconias, seu Iochin, cum non^o; duo vero eius patrum, fratres patris sui, cuius alter dicitur est Sedecias¹, qui ultimo regnavit. Est ergo metaphora arboris habentis radicem, truncum et ramos. Radices sunt omnes, qui praecesserunt Iesse patrem David, radicibus comparati, quia erant privati, et sine regno. Truncus est re-

¹ h. M^o n^o m. in d^o r^o m. ex auct^o r^o

² Toldeo sic semper vocat Sedechias

ges surgentes post Iesse; rami, extensa et continua successio-
corum ab uno in alterum. Quando igitur regnum abscissum est,
factum est velut arbor ramis abscissis, manens cum radicibus et
trunco, quia familia erat regia, quamvis regem non haberet.
Hoc est ergo quod dicit: *egredietur virga de radice Iesse*. In he-
braeo est **צֵיֵא** quod significat truncum; indicat ergo Isaias ar-
borem abscindendam et mansurum truncum, quia regnum ab-
scindenonm erat, sicut factum est.

13. Alterum quod praedicit est regnum hoc debere revivisce-
re et de eadem familia et successione regem surrecturum et
egressurum, qui Christus est. Hic restituet in pristinam digni-
tatem regiam familiam. De trunco, inquit, hoc egredietur virga.
Virga enim regnum significat, ut optime adnotavit AMBROSIVS
libro 3. officiorum capite 15 et HIERONYMUS epistola ad Princi-
pium ¹⁷, et habetur Psalmo 44: *virga directionis virga regni tui*.
Isa 14[5]: *contrivit Dominus baculum impiorum, virgam domi-
nantiam*. Et similia verba Num. 24[17] praenunciavit Balaam de
Davide figura Christi: *consurget virga de Israel et percutiet du-
ces Moab*. Egredietur ergo virga de trunco et regia familia Ies-
se, quia rex surget post abscissionem hanc; quod angelus praedi-
xit beatissimae Virgini Luc. 1[32]: *dabit ei Dominus Deus se-
dē in David patris eius*.

Sunt qui virgam hanc interpretentur beatam Virginem, ut
refert HIERONYMUS hic ¹⁸. Tamen ad litteram Christi regnum
intelligitur, uti multi Patres recte dixerunt, IUSTINUS in dialogo
cum Thyryphone, ORIGENES homilia 9 in Num., BASILIUS et CY-
RILLUS hic et CHRYSOSTOMUS homilia 30 Matth cum aliis ¹⁹.
Hanc restitutionem regni in Christo expectabant iudaei,
quamvis ignorarent, quale id regnum futurum erat; unde Acto-
rum 1[16] dixerunt discipuli: *Domine, si in tempore hoc resti-
tues regnum etc.*

14. Territum est hoc regnum mansurum abscissum et fami-

17. S. AMBROSIVS, *De officiis ministrorum libri tres*, c. 15 (ed Ms dice 14) PL
16, 171. S. HIERONYMUS, *Epist.* 65: ad Principium, PL 22, 631. CSEL 54, 63f.

18. O. c. I, 4° c. 11, 1-2. PL 24, 147-148.

19. S. IUSTINUS, *Dial. cum Thyryphone* cc. 86, 100 y 126. PG 6, 681; 709; 760;
ed. Ono, II, 312; 358; 432; ORIGENES, *Hom. 9^a in Num* PG 12, 635; GCS 30, 67f.
S. BASILIUS, *Enarratio in Isaiam* PG 30, 553-554 (la autenticidad es disputada); S.
CYRILLUS [AL.], *In Isaiam* 11, 1-3. PG 70, 309, 310; la cita de S. Juan Crisóstomo
no la heico encontrado.

ham futuram truncam sine ramis usque ad Christum, nempe post ultimam regem neminem futurum regem usque ad Christum: in ipso enim solo separandum erat. Virga, inquit, egredietur ex trunco, truncus manebit usque ad hanc virgam. Quod etiam postea Ieremias ¹ cap. 22 [30] praedixit; loquens enim de Ieconia ultimo rege secundum rectam lineam, qui genuit Salathiel etc., inquit: *pone circum istum sterilem, circum qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium David, et potestatem habeat ultra in Juda.* Dicit ibi Hieronymus: usque [Pol. 95r] *Christum* ²; et Ezechiel 21 [27]: *aufer cydurim* ³, *et tolle coronam, donec veniat, cuius est iudicium et tradam ei.* Propter hoc tertium dicit, non de trunco David, sed de trunco Iesse, quia quando virga surget, erit tum familia privata, licet de stirpe regia. Haec sunt, quae hisce metaphoricis verbis praenunciavit Isaias.

15. Adverte Christum Veteri Testamento nomine virgae significatum, et virga ipsa fuisse figuratum: loquuntur de Christo et eius regno. David quadruplici virga eum significavit. Est enim virga contritionis, Psalmo 2 [9]: *reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli confringes eos.* Est virga directivae, Psalmo 44 [7]: *virga directionis, virgo regni tui.* Est virga consolationis in debilibus qui utuntur ei, Psalmo 22 [4]: *virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Est postremo virga virtutis Psalmo 100 [2]: *virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion* ⁴ etc.

16. Haec omnia de Christo et eius regno dicta sunt, sicque sacri doctores interpretantur, ad significanda multa, quae regnum Christi habet. Ipsum enim primo dicitur virga contritionis, seu comminationis, quod explicatur Daniele 2 [44]: explicatis enim quatuor monarchiis futuris tunc et per statnam significatis, loquens de ultima, scilicet romanorum, inquit: *in diebus regnorum illorum suscitabit Deus caeli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, et regnum eius alteri populo non tradetur: comminet autem et consumet universa regna haec, ipsam autem*

j. Toledo siempre cañite Hieronias, Hierusalem

k. Mz cydurim

l. Toledo siempre cañite Syon

stabit in aeternum. Quae est comminatio haec? quia omnia regna huius saeculi cessabunt et peribunt cum saeculo, at regnum Christi permanebit in caelo in aeternum. Ideo virga contritionis et consummationis dicitur et virga terrea.

17. Dicitur secundo virga directionis. Homo enim creatus est a Deo in ipsam Deum, ut fruatur in aeternum: eo a quo creatus est: Haec est via recta, et directionis. At ipse obliquatus est, Psalmo 124[5]: *declinantes in obliquationes adducet Dominus*²¹. Christus per evangelium ipsum hominem obliquatum direxit in finem, et ad viam rectam revocavit, Luc. 1[79]: *illuminavit nos oriens ex alto, illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis*. Virga igitur directionis est.

18. Tertio virga consolationis. Habuit homo praecipuam et maximam causam tristitiae, nempe peccatum, hoc enim est pro quo maxime tristandum est, et lugendum, inimicitiam cum Deo, amissionem regni coelestis. Reus erat aeternae damnationis, potestatem liberandi et eripiendi se non habebat. Venit Christus ad^m destruenda peccata, ad reconciliandum cum Deo, ad redimendum et salvandum. Magna est causa consolationis et gaudii, Luc. 2[10] *gaudium magnum annuncio vobis, quod erit omni populo, quia natus est vobis salvator*. Isa. 40[1 s]: *consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester; loquimini ad cor Ierusalem, et advocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas eius, suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus iniquitatibus eius*. Virga igitur consolationis.

19. Quarto virga est virtutis et potentiae, Rom. 1[16]: *non erubescio evangelium; virtus enim Dei est ad salutem omni credenti*, 1 Cor. 1[23 s]: *praedicamus Christum Dei virtutem et sapientiam*. Quae potentia et virtus aequari potest Christo et eius evangelio, quae mundum convertit, idolatriam expulit, mores mutavit inveteratos, persuasit quae supra omnem intelligentiam sunt, induxit ad ea, quae natura hominis corrupta abhorret, nempe temporalia, honorem, res, vitam etiam propriam, con-

^m En el margen dice: Matth 11 [28]: venite ad me omnes, qui laboratis, etc.

21. Toledo con algunos exegetas leyó *obliquationes* que concuerda con el original hebreo y aun con los LXX, pero que ciertamente no está en la Vulgata. Sobre esta lectura cfr. J. ECKER, *Porta Sion. Lexikon zum lateinischen Psalter*. Trier 1903. 1461-1462.

tenere, superavit omnem iuniri potestatem? Virga ergo virtutis est.

[Fol. 95v] 20. Propter haec quatuor figuratus est Christus virga Moysis. Eam enim figuram fuisse Christi testatur AMBROSUS libro 3 officiorum cap. 14²². Illa enim fuit mirae virtutis et potentiae, quae aquas convertit in sanguinem, et revocavit ex sanguine in pristinam naturam, quae devoravit serpentes magorum et fecit alia mirabilia. Fuit etiam virga directionis, quae aperuit mare, et viam fecit ut filii Israel pergere possent in terram promissionis et evadere aegyptios. Fuit virga contritionis, quae, percusso lapide, extraxit aquam et sitientes potavit.

21. Fuit etiam aliis virgis hoc idem figuratum. Nam virga Aaron, quae sicca una nocte frondes, flores et fructum fecit, [Nm 17, 8] virga etiam Ioseph, cuius extremitatem Iacob adoravit, virga vigilans, quam Ieronias vidit [I, 11], Christum significant, ut sacri doctores varia et multa considerantes interpretati sunt. Haec igitur virga egredietur de trunco Iesse.

22. Hodiernum etiam evangelium²³ consonat huic sententiae, nam et virgae virtutem et consolationem indicat. Virga virtutis in fermento significatur, cuius tanta fuit efficacia, ut parva quantitas tria sata farinae fermentaverit. Consolatio indicatur in grano sinapis²⁴, quae in tantam excrevit arborem, ut aves coeli venirent et habitarent in ramis eius. Nota verbum: *habitarent*, dicit enim permanentem consolationem, quae est in Christo.

23. Attende etiam verbum: *egredietur virga*; non *oriatur* dictum est, ut significaret non tunc incoepisse esse Christum, quando carnem sumpsit; erat enim prius, apparuit autem de novo in carne, sicut qui egreditur e loco aut cubiculo foras, erat prius quam appareret, Mich 5[2]: *ex te egredietur qui regat populum meum; et egressiones eius a diebus aeternitatis*. Psal. 18[6]: *in sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus egredietur de thalamo*. Sol enim prius est quam oriatur, quod etiam in evangelio hodierno significatum est: *simile est regnum caelorum grano sinapis, quod accipiens homo seminavit*

²¹ Toledo *siempre escribo synaxis*

²² *De officiis ministrorum libri tres*, Lib. 3° c. 14 (Mx. 14). PL 16. 171.

²³ Mc 13, 31-35. "Simile est regnum caelorum fermento..." Es el de la Doctrina 6ª después de la Epifanía.

[Mt 13, 31]. Prius acceptum quam seminatum dicitur, quia Verbum prius a Patre natum ab aeterno, quam factum caro. *Simile est regnum fermento, quod accipiens mulier abscondit in tribus satis* [Mt 13 33], ut idem significetur et ut etiam aliud ostenderet, nempe prius praedictum et figuratum et promissum mysterium hoc, quam impletum. Egre dietur ergo virga ab aeternitate in qua praeeexistebat, ab umbris et figuris legis, sub quibus erat abscondita. 1 Ioan. 1[2]: *quod erat apud Patrem et apparuit nobis.*

24. Convenienter autem virga in manu regis est, nam et officium eorum indicat, et intentionem et maxum conservandi regnum. In primis quantum ad officium. In scriptura [Fol. 96r] duo ministeria efficit: mensurat et percudit. De priori dicitur Apocalipsi 11[11]: *dotus est mihi calamus similis virgae, et dictum est mihi: surge, metire templum Dei et altare.* De posteriori 2 Cor 11[25]: *ter virgis caesus sum.* Haec sunt officia principum ecclesiasticorum et saecularium.

25. Mensuratores enim sunt. Nam tria maxime debent mensurare. Unum est: ipsorum est leges, statuta, constitutiones et canones condere. Mensuret ergo et metiantur subditos, an secundum illa vivant, an deficiant in aliquo, et curent adaequare singulos secundum eorum statum regulis statutis vivendi. Alterum est: nequeunt principes per se ipsos omnia efficere, quae ad regimen pertinent; indigent ministris et officialibus et coadiutoribus. Ipse Pontifex romanus, qui universalis Ecclesiae est episcopus, a Domino accepit episcopos multos ut in partem sollicitudinis vocaret illos. Metiantur ergo quando aliquem constituunt in aliquo officio, an sit talis, qualis esse debet pro eo recte administrando, ne accidat eis quod sartoribus, qui antequam mensurent pannum, scindunt. Tertium est: solent et debent principes praemia largiri iis quos dignos inveniunt. Metiantur ergo an praemium sit aequum merito, ne iis, qui aut nihil aut parum meriti habent, reddant quod non oportet. Utantur ergo virga mensurationis.

26. Sunt etiam principes castigatores et percussores. Debent enim malefactores corrigere, et paenis retrahere a malo, et exemplo castigationis bonos conservare. Utantur ergo virga. Attende autem in virga duo esse: et subtilis est, et longa. Subtilitate docentur ut modum servent, ne plus quam oportet castigent.

Virga enim facile potest homo comparare se ut plus aut minus percutiat. Longitudine docentur ut omnes malefactores corrigant. Virga enim longa plures simul percoti possunt. Magis enim necessarium omnes castigare leuiori pœna, quam unum aut alterum, quando multi sunt malefactores, grauiori; quia magis timent homines et a malo perpetrando retrahuntur, quando vident omnes castigari delinquentes saltem moderate, quam unum aut alterum severe. Recte ergo iustitia in virga significatur, tam in uno quam in altero officio prædicto.

27. Virga etiam repræsentat intentionem, nam debet esse recta. Sceptra enim omnia recta sunt, non curva. Accipe virgam rectam, erige in cœlum: extremitas respicit cœlum; conuerte in homines: respicit homines; si vero curva est, quocumque vertas respicit manum habentis eam. Debet ergo princeps intentionem rectam habere, ut si tractat diuina, [Fol. 96v] quaerat, quod est in honorem Dei, si humana, quod est in utilitatem hominum. Qui propriam quaerit utilitatem, virgam habet curuam, et solet accidere iis, quod evenit illis qui incuruant virgam vibrando eam, nam manum propriam percucunt. Sic qui propriam inquirunt in regimine utilitatem, sæpe quaerentes utilitatem, damnum patiuntur. Eadem virga modum ostendit conservandi potestatem et dignitatem: teneat eam rectam, Virga enim si recta tenetur, nullo pondere frangitur. Incuruatio est causa fractionis. Dum principes tenent iustitia rectitudinem in omnibus, conservantur in sua potestate et auctoritate; quando incuruant eam, franguntur, et minoris fiunt, et sæpe pereunt et cadunt a potestate. Virga nostra, quæ egressura præmuniatur, recta omni ex parte est.

Finis

[Signe en las páginas siguientes un apéndice histórico que Toledo añade a este Sermón].

1. David	40	10. Amasias	40	19. Ioachaz ² filius Iosie.
2. Salomon	40	11. Ozias vel Azarias	52	20. Eliachim frater eius
3. Roboam	17	12. Ioathian	16	seu Ioachim cum n seu
4. Abias	3	13. Achaz	16	Ieconias ¹ primus ²⁴
5. Asa	40	14. Ezechias	29	21. Ioachim cum n seu Ie-
6. Iosaphat	15	15. Manasses	55	Ieconias filius eius.
7. Ioram	6	16. Amon	2	22. Sedecias eius pulchus.
8. Ochozias	1	17. Iosias	31	Ad ingressu in terram
9. Iosias	6	18. Ioachaz eius filius		promissionis usque ad
				unctum David anni 397,
				nam ab ingressu usque ad
				edificationem templi sunt
				anni 480. fuit enim anno
				3. ^o Salomonis ¹ ut habetur
				3 Reg 6. Deme 40 de Da-
				vid, deme 3 de Salomone,
				remanent 397 usque ad
				unctionem.

Iosias habuit tres filios, Ioachaz, Eliachim, Sedecias. Primus captus est a rege Aegypti, et ibi mortuus est [Rg 23, 34]. Loco eius regnavit frater eius Eliachim, dictus Ioachim cum n, dictus est Ieconias¹⁵. Hic captus est a babiloniis et occisus in bello, de quo habetur Ieremia 22[11]: *et requant filius eius pro eo dictus Ioachim cum n, sive Ieconias secundus²⁰*. Hic translatus est a Nabuchodonosor in Babiloniam, qui fuit pater Salathiel etc., de quo Ieremia 22[30] *ponc virum istum sterilem, qui non prosperabitur in diebus suis; nec enim erit de semine eius que*

15 Ms Ioathian per error manifestu, que nisi ab ipso corrigat

o Toledo siempre escribe Ieconias

p Ms Salomo

24. En realidad sólo hubo un Yeconias, que fué Joaquín. El mismo Toledo al insistir en que Joaquín, padre de Joaquín (=Yeconias), lleva m final, asienta la razón de porqué no hubo sino un sólo Yeconias, pues Yeconias puede venir de Joaquín, pero no de Joaquín. La razón de poner Toledo dos Yeconias, es una confusión debida a su seguimiento de los LXX, que, en efecto, tanto en 4 Rg 24, 6, 8, 12, etc.; como en 4 Rg 25, 27; Jer 52, 31; Ez 1, 2, identifican el nombre de ambos reyes, aunque distinto, hablando de dos Joaquín. Como uno de ellos, es decir, el segundo, o sea Joaquín, tuvo por nombre también Yeconias, de aquí que Toledo distinga entre Yeconias primero y segundo. Esta misma confusión se encuentra en el libro 1.º de Esdras griego (3.º latino) c. 3, 41 y también en Josefo, Ant. 10, 7, 1.

15. Cfr. nota anterior

20. Cfr. nota anterior.

sedeat super solium David, Regnavit pro eo patruus eius, filius Iosiae tertius, dictus Sodecias. qui post undecim annos et quinque menses regni eius captus et exoculatus est, et tunc fuit perfecta captivitas babilonica. Sunt ergo viginti unus reges a David inclusive: decem et novem per lineam rectam, duo transversales, nempe Ioachaz et Sodecias patrum Ieconiae secundi, sterilis dicti, quia non genuit reges, sed privatos, fuit tamen servatus a babilonis, quia iuxta consilium Ieremiae se tradidit babiloniis.

HIERONYMUS Isa 30^a affirmat inter prophetiam Isaine et Ieremiae intercessisse annos 130, qui si computentur ab exordiis, cum Ieremias inceperit prophetare anno 13.º Iosiae, ut ipse dicit cap. 1 [2], necesse est Isaiam inceperit anno 30 Oziae, ab hoc enim usque ad 13 Iosiae intercedunt anni 150.

[Fol. 97r] Isaiam serra lignea occisum a Manasse refert HIERONYMUS Isa. 57 in fine²⁷ et idem HIERONYMUS Isa. 1^a duas causas affert occisionis, unam secundum hebraeos, quia protulit illi verba Isa. 1: *audite, principes Sodomorum verbum Dei: auribus percipite, populus Gommorrhae*. Alteram, quia dixit Isa, 6[1]: *vidi Dominum sedentem in solio etc.*²⁸

[Fol. 98r] ET FLOS DE RADICE EIUS ASCENDET

Concio 3

P

1. Supponendum nobis unum est: prophetas non omnia quae futura erant clare et aperte pronuntiassent. Ea enim quae ad adventum Christi et ad eum advenientem cognoscendum necessaria

q. El resto del folio en blanco

27. a. c. lib. p. 30, 1 PL 24, 140.

28. a. c. l. 15.º c. 57, 1.ª PL 24, 568.

29. o. c. l. 1.º c. 1.º v. 10.º PL 24, 33. Es de notar que S. Jerónimo atribuye a los judíos las dos cosas: *viani hebruri ad duas causas interfecit Ieremiam, quod... et quod Domino dicens ad Moysen: non poteris videre faciem meam auro et diceret: Vidi Dominum...*

erant, palam annunciarunt, ut quod venturus esset, et de tribu Iuda, de familia David, de Bethlehenu, quando omnis potestas a Iuda esset ablata, et similia. Caetera vero mysteria quae futura erant, tunc tamen non necessaria cognitu, sub metaphoris et figuris verborum et sententiarum prophetarunt, quia non omnes tunc intelligebant, sed quibus Spiritus Sanctus dignatus est significare, quae postea in ecclesia ipse eventus aperuit et Sanctus Spiritus per ecclesiam et sacros doctores et sapientes homines aperuit. Imo prophetae tunc non assequerantur omnes sensus verborum suorum, quos Sanctus Spiritus praetendebat significare, ut docet AUGUSTINUS lib. 7 civi. c. 32°. Intelligebant quidem quae dicebant, et assequerantur sensum Spiritus Sancti, contra Montanum qui eos arreptitios et non intelligentes quae loquebantur putabat, ut refert EPIPHANIUS haeresi 48^a. At non sic. Intelligebant enim, at non omnia, quae Spiritus Sanctus praetendebat, sed quidam plura, quidam^r pauciora, sicut et nunc non omnes doctores assequuntur in Scripturis omnes sensus, sed his hos, illis alios Spiritus Sanctus aperit; hinc varia et multa sacri doctores docuerunt, quae invicem non sunt contraria.

2. Hoc supposito, ad expositionem accedamus. Postquam Isaias noster praedixit regnum Christi, quomodo familia Iesse in qua regnum erat deperditum, erat iterum evehenda ad coronam et regiam potestatem in Christo, exponit quae erit ista virga, et quis sit iste in quo reparandum est regnum. *Flos, inquit, de radice eius*, scilicet Iesse, *ascendet*. *Florem* appellat Christum ratione suae humanitatis. In hebraeo est רִשְׁבֵּן quod, ut refert HIERONYMUS²², quidam hebraeorum sapientes existimarunt esse appellativum, ac si diceretur *nazareus de radice eius ascendet*, ut significaretur Christum de Nazareth patria futurum, et ad hunc locum allosisse divum Matthaeum quando capite 2[23] dixit: *venit in patriam suam Nazareth, ut impleretur quod dictum*

r. *Ne parca fecit quodcum*

20. o.c. PL 41, 221. Es más probable que el lugar alegado de S. Agustín no prueba lo que pretende Toledo, pues allí lo que dice es que *per quasdam scientes, per quasdam nescientes* se anunció en el pueblo judío lo que había de suceder en la Ley Nueva. Ahora bien, esos *nescientes* probablemente son aquellos que con su persona o acciones figuraban las personas o los acontecimientos de la Nueva Ley, no los profetas que dejaban de alcanzar todo el sentido profético de sus palabras.

21. *Penarion, Haer. 48, II-X, PG 41, 856B72. GCS 31 (1922) 221-233 (ed. K. Holl).*

22. *Commentationum in Isaiam lib. 4.º c. 17, 1-2 PL 29 146*

est per prophetas, quoniam nazareus vocabitur. At ipse et 70 ac Vulgata et sacri doctores non appellativum, sed commune, esse censuerunt, sic autem significat florem, quem ratione humanitatis Christum exponunt HIERONYMUS³³ hic, TERTULLIANUS libro de carne Christi³⁴ et multi alii³⁵.

3. Esse autem dictum Christum florem scriptura alia etiam docet Cantic. 2[1]: *ego flos campi*. Indicat autem hoc nomine Spiritus Sanctus multa mysteria tunc futura. Primo sumpturum Christum carnem mortalem ac passibilem, similem nobis, Philipp. 2[7]: *in similitudinem hominum factus*. Flos enim carnis mortalitatem significat. Multo enim ante Isaiam dixerat Iob 14[15]: *homo, natus de muliere, brevis vivens tempore, repletur multis miseriis. Qui quasi flos egreditur et conteritur*. Flos brevissimo tempore durat et facile corrumpitur. Talis est caro nostra: brevissima est vita et exposita multis periculis, quibus facilibus de causis dissolvitur, et cum hoc ita attendimus rebus huius carnis, ac si victuri essemus mille annis et difficillime dissolveremur. Dicens ergo Isaias, flos erit, eum passibilem, mortalem et paucio tempore in hoc saeculo futurum praenunciavit.

[Fol. 98v] 4. Secundo: flos emittit odorem, et cum in uno sit loco, diffundit sui notitiam per odorem. Significatur per hoc Christum suum nomen et fidem per loca multa sparsurum. Fides enim et evangelium, quae est Christi notitia, mundo erant notificanda, sic 2 Cor. 2[14 s] dicitur: *odorem notitiae suae manifestat per vos in omni loco. Bonus enim odor Christi sumus Deo*. Erant enim apostoli, quorum unus Andreas, veluti ventus qui solet deferre odores florum in loca distantia. Sic per mundum Christi fidem apostoli portarunt, Rom. 10[18]: *in omnem terram exiit sonus eorum*. Odor hic vivificus erat ille qui eo utebantur; *omnes*, inquit, [2 Cor 2,16] *alibi odor vitae ad vitam*. Huius odoris frequens est sermo in Scriptura et maxime in Canticis Cant. 4[10]: *odor vestimentorum tuorum super omnia aromatata*. Gen. 27[27]: *odor filii mei, sicut odor agri pleni*.

5. Tertio: flos indicat et efficit fructum. Hac de causa flos

33. v. c. PL 24. 147-148.

34. De carne Christi c. 21. PL 2. 833-834. CSEL 70 (ed. Kroymann) 243-244.

35. Cf. S. CYPRIANUS, in Isaiam I, v. 1. L. Tom I PG 70, 312-313; THEODORETUS, in Iona XI, 1 PG Br. 373. PROCOPIUS GAZAEUS, Commentarii in Iudae PG 66, 11. 204f.

dicitur Christus indicans immensum fructum per ipsum producendum. Rom. 6[22]: *habebis fructum in sanctificationem, fidem vero vitam aeternam*. Conversio tot hominum ad Deum fructus huius floris est: corporum resurrectio, aeterna vita. Fructus eius est. Ioan. 15[16. 5]: *posui vos, ut eatis et fructum afferatis et fructus vester maneat. Qui manet in me, multum fructum offert*.

6. Quarto: flos non facit fructum nisi sui corruptione. Si enim manet integer, non fit fructus; ut hic fiat, fructus corrumpitur. Sic futurus praedicitur Christus: ut fructum in nobis faciat, mori debuit. Ioan. 12[24 s]: *nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, fructum nullum facit; si autem mortuum fuerit, multum fructum offert*. Isa. 53[10]: *si posuerit pro peccato animam suam, videbit longevum semen*.

7. Quinto: flos uno tempore floret et alio tempore fructus eius maturatur et perficitur. Hec in Christo factum est. Venit in mundo, apparuit, doctus, mortuus est pro nobis, pretium redemptionis nostrae solvit, at tunc non fuit fructus maturus. Post ipsius ascensionem et adventum Spiritus Sancti missi sunt apostoli, ut in mundo fructum huius floris operarentur. Tempus praesentiae Christi fuit ut primum ver, quando florent arbores, sed non faciunt fructum, sed postea. Ioan. 16 * [7]: *expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos*, etc. Recte igitur ratione humanitatis Christus ut flos futurus praedicitur.

8. Illic flos, de radice Iesse dicitur futurus. Repetamus quod dictum est: Iesse habuit truncum, et hic fuit regia prosapia post ipsum succedens, quae abscissa fuit in captivitate babilonica. Radix eius fuerunt praedecessores ipsius, nempe patriarchae illi a quibus ortus est, usque ad primum Adam, unde in hoc loco est distinctum vocabulum hebraicum שֵׁרֵץ quod radicem significat. Humanitas Christi, seu caro, ab ipsa radice procedit: ut rex est, a truncis, quia reges fuerunt; ut homo est, a radice ipsa incepit carnis origo. Quod Matthaeus cap. 1[1] aliis verbis significavit: *generatio, inquit, Iesu Christi filii David, filii Abraham*. Filii David, quia ut rex a rege est; at ut homo etiam ab Abraham, et Lucas cap. 3[23-38] usque ad Adam processit.

[Fol. 99r] 9. Dicitur autem *ascendet*. Quod nulla nobis indicat. Primo quidem progressum carnis, quia ab infantia ad pueritiam et per alias aetates progressura erat. Isa. 53 [2] *ascendet sicut virgultum coram eo*. Luc. 2 [40]: *puer autem crescebat et confortabatur*. Secundo quia *ascendet supra radicem*, quia erit maior omnibus patriarchis et patribus eius. Rom. 9 [5]: *quorum sunt patres, et ex quibus est Christus, qui est super omnia benedictus Deus in saecula*. Tertio *ascendet supra truncum*, quia regnum Christi multo perfectius et amplius erit, quam regnum David. Isa. 11 [7]: *multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis*. Psal. 71 [8] *dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum*. Quarto indicat mirandum progressum Christi, nam a principis parvis in hoc saeculo progressus est quantum ad regnum eius in maximos; incipit hodie vocare quatuor homines et alios paucos addidit, et sic parvo tempore eius regnum dilatavit per mundum. Matth. 13 [32]: *sicut granum sinapis minimum est omnibus oleribus, cum autem creverit, etc.* Praeterea *ascendit*, quia incipiens regnum in hoc saeculo, consummabit in aeternum in altero. Regnat hic in terra in hominibus, regnaturus in eis in caelis sine fine. Isa. 9 [7]: *super solum David, et super regnum eius sedebit, ut conseruet et corroboret illud in iustitia et veritate, a modo et usque in aeternum*. Nota *amodo et in aeternum* Luc. 1 [32 s]: *regnabit in domo Iacob in aeternum*, id est, usque ad finem mundi in ecclesia, et *regni eius non erit finis*. Ascendet ergo, incipiet quidem, sed mirandas progressionem faciet. Propterea recte *fiori* in principio comparatur, sed *fiori*, non *cadenti*, sed *ascendenti*.

10. Hinc fit, ut si progressus in hoc saeculo conferatur ascensioni alterius saeculi, totum hoc sit flos, et primum ver; at si progressus huius saeculi comparatur principio, quando advenit, sit fructus, illud autem principium sit flos; ideoque iusti dicuntur nunc fructificare, et florere, Colos. 1 [10]: *in omni opere bono fructificantes*. Psalmo. 91 [14]: *plantati in domo Domini, in atrii Domini¹ florebut*. Florent respectu eius, quod sperant; fructificant respectu eius quod acceperunt, ac respectu utriusque adveniens Christus flos est, et tempus eius primum ver.

11. Idcirco sub hac metaphora adventus eius descriptus est

1. *Azi vi ha, donde la S. S. Clementina dice: in atrii domus Dei nostri*

mirabiliter a Salomone Cant. 2 [12 s]: *flores, inquit, apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit; vox turturis audita est in terra nostra: ficus protulit grossos suos: turtorae florentes uiderunt odorem suum. Flores hi Beatissima Virgo et Christus sunt. Vere flos illa quae fructum fecit, de qua dictum est Luc. 1 [42]: benedictus fructus ventris tui. Hic uero vere flos, qui fructum uitae aeternae attulit. Recte autem *apparuerunt*, quasi nunquam antea visi, homo deus, et uirgo mater, mulier sine peccato.*

12. *Putationis tempus aduenit.* Solent enim in principio ueris putari arbores; sic tempore aduentus Christi putata est lex, praecissi rami illi caeremoniarum, sacrificiorum et iudiciorum, manente trunco fidei in Christum et ramis mandatorum moralium. Nomen hebraicum רִמָּה significat etiam cantus. Tunc enim solent aves cantare; tempus cantus ergo aduenit, cantus, inquam, illius angelorum nunquam auditi^u: *gloria in excelsis Deo; et in terra pax hominibus bonae uoluntatis* [Le. 2, 14].¹

[Fol. 99v] *Vox turturis audita est.* Turtur hic Iohannes Baptista est, gementis ut turtur. Vox eius erat: *poenitentiam agite, appropinquauit regnum caelorum* [Mt. 3, 2].

13. *Ficus protulit grossos suos.* Ficus synagogam significat illam; sic enim GREGORIUS lib. 8 ep. 42³⁶ interpretatur illud Matthaei 11 [19; Mc. 11, 13]: *inuenit ficum nihil (habentem praeter folia, ficus quae non faciebat fructus perfectos^v, quia nihil ad perfectum adduxit lex. Haec iam protulit grossos suos, nimirum apostolos et discipulos Domini, qui de media erant synagoga, uere grossos, qui nondum acceperant dulcedinem perfectam Spiritus Sancti, donec Christus ascenderet. Tales erant, quando hodie uocati sunt Petrus et Andreas Iacobus et Ioannes: nunc grossi, sed postea dulcissimi ficus et fructus Deo et mundo; dum autem tempus ueris est, Christo praesente, grossi erant maturescentes, sed nondum maturi, donec scilicet Christus ascenderet. Faciam, inquit, [Mt. 4, 19] uos piscatores, sed non modo.*

u *Mc nudus*
v *Mc perfectum*

36. No hincis enunciado esta cita.

14. *Vineae florentes dederunt odorem suum.* Vineae sunt illae figurae, sacrificia, umbrae, prophetiae, promissiones quae Christum continebant et adumbrabant, qui vitis erat futurus, Ioan. 15 [1]: *ego sum vitis vera*, et Num. 13 [24] significabatur illo palmitate uvarum vecte ac duobus portato ex terra promissionis. Christo adveniente floruerunt et odorem emisero, quia iam implebantur et verificabantur illa omnia; ideo toties Christus allegabat prophetas et scripturas, Luc. 4 [21]: *hodie impleta est haec prophetia. Oportet etiam impleri omnia, quae scripta sunt de me* [Lc. 24, 44], et Matthaeo 11 [4 s]: *dicite Ioanni: caeci vident*, etc. Ecce florent vineae, ecce odorem emittunt. Recte igitur filius de radice ascendet.

Et requiescet super eum spiritus Domini.

15. Hoc est secundum quod prophetia docet, nimirum, quae et quanta sit huius virgae et floris perfectio. Inquit ergo, *requiescet spiritus Domini super eum.* Hic spiritus est Spiritus Sanctus, qui Domini dicitur, quia a Patre et Filio procedit, et quia eis est consubstantialis. De hoc ipso Christus dicit per Isai. cap. 61 [1 s], et Luc. 4 [18] interpretatus est: *spiritus Domini super me.* Hic est ille de quo angelus Luc. 1 [35] dixit de conceptione Christi loquens: *Spiritus Sanctus superuehit in te.*

16. Hic requiescere super Christum hominem dicitur propter quatuor. Primum est: unio ipsa realis: nam essentia et natura Spiritus Sancti, quae eadem est Patris et Filii, unita est illi humanitati non in persona Spiritus Sancti, sed in persona Filii, et hac de causa dicitur Christus unctus Spiritu Sancto. Actorum 10 [38]: *quo modo unxit eum Deus Spiritu Sancto*, et Isa. 61 [1 s]: *Spiritus Domini super me, eo quod unxit me*, Psal. 44 [8]: *unxit te Deus tuus oleo laetitiae prae participibus tuis.* De hac requie dicitur Eccli. 24 [12]: *qui creavit me, requiescit in tabernaculo meo* et Colos. 2 [9]: *in quo habitat plenitudo divinitatis corporaliter.*

17. Secundum est plenitudo virtutum et effectuum Spiritus Sancti. Illa enim humanitas accepit omnem gratiam, virtutem, donum et perfectionem Spiritus Sancti; sicut enim liquor dicitur quiescere in vase, quando implet vas, quando enim non est impletum, agitur aqua seu liquor infusus, sic propter hanc plenitudinem dicitur Spiritus Sanctus requiescere in eo. Ioan.

1 [14, 16]: *habitavit in nobis plenum gratiae et veritatis. De plenitudine eius accepimus omnes.*

18. Tertium est inseparabilitas et permanentia. Ut enim id non dicitur quiescere in aliquo, a quo modo [Fol. 100r] recessit, modo adventit, sed in quo manet, sic Spiritus Sanctus manebat in Christo; nam unio naturae inseparabilis erat, quia, semel facta, nunquam dimota est nec dimovebitur. Dona etiam et gratiae ac effectus Spiritus Sancti permanserunt et permanebunt in Christo. Iusti non habent immobilitatem: modo peccant, modo iuste agunt; *qui stat videat ne cadat* [1 Cor. 10, 12]. Ideo in eis hoc saeculo non perfecte quiescit Spiritus Sanctus; in Christo vero sic. Ioan. 1 [33]: *super quem videris Spiritum descendentem et manentem, ipse est qui baptizat in Spiritu Sancto.*

19. Quartum est libertas perfecta operationis. Quando aliquis est inclusus in carcere, non dicitur requiescere, sed delinere, quando vero liber est, ut quocumque voluerit eat, et quod libuerit faciat, tunc quiescit. Sic Spiritus Sanctus in Christo quiescebat, omnia quaecumque operabatur, loquebatur, cogitabat, et agebat Christus ut homo, totum erat a Spiritu Sancto. Iusti habent intra se Spiritum per gratiam, tamen non quidquid faciunt, a Spiritu Sancto est. Ideo non dicitur Spiritus Sanctus perfecte quiescere in eis; *requiescet, ergo, super eum Spiritus Domini.*

20. Magna profecto necessariaque principi virtus et perfectio habere Spiritum Sanctum in se requiescentem. Nemo quidem est in quo Spiritus Sanctus requiescat, ut in Christo, cum omnes simus homines pari et inferiores multo Christi perfectione et gratia. Tamen etiam in nobis modo quodam requiescit et habitat Spiritus Sanctus. Si enim ita non esset, non diceret Petrus 1 *cor. c. 2 [14]: Spiritus, qui est vobis, requiescit in vobis*². Etiam Paulus Rom 8 [11] *excitabit mortalia corpora vestra per Spiritum eius habitantem in vobis.* Est ergo Spiritus Sanctus in homine; non solum est, sed etiam habitat; non solum habitat, sed etiam quiescit. Est per fidem 1 Cor. 12 [3]: *vento potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu Sancto.* Habitat per fidem, gratiam et dilectionem perfectam. Ephes 3 [17]: *habitare*

² *M^c vobis*

³ *M^s nostra*

Christum per fidem in cordibus vestris, Rom. 5 [5]: diffusa est gratia in cordibus vestris per Spiritum Sanctum, qui datus est vobis. ORIGENES hoc. 6 in Num. ⁷ dicit non dici requiescere aut habitare Spiritum Sanctum nisi in bonis. Requiescit enim per tuorum, quando lectus in gratia accepta perseverat, atque etiam requiescit per gratiae exercitium perfectum. In aliquibus ergo est, sed non habitat: in aliis habitat, sed non requiescit: in aliis omnia habet.

21. Quam autem necessarium sit Spiritum Sanctum habere quiescentem in se omnibus, maxime vero principibus, ostendit ille magnus princeps et rex Psalmo 50 [13] quia dicebat: *spiritum sanctum tuum ne auferas a me*, et filius Salomon Sap. 9[17]: *sensum tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris spiritum sanctum tuum de altissimis?* Sunt enim in omni principatu et gubernatione quatuor praecipua quae faciunt difficillimum eum et nequeunt exerceri convenienter sine Spiritus Sancti assistentia.

22. Primum est incertitudo remediorum quae infinitis negotiis occurrentibus applicantur: hoc enim est unum praecipuum in gubernatione, iis quae occurrunt apta remedia applicare, vel quae impediant futurum malum, vel quae praesens avertant, vel quae ad bonum futurum ⁸ promoveant, vel praesens conservent. Est maxima difficultas in iis applicandis accommodate, sicut medicus in accommodatione mediorum infirmitati et morbo iuxta complexionem aegroti magnam habet difficultatem. Quia multa ignorantur, et ex parte remediorum et ex parte negotiorum et ex parte circumstantiarum, necessaria est Spiritus Sancti directio: quae aliquando facit, ut, quae minus videbantur accommodata, prosint: et quae determinet principis voluntatem ad id capiendum, quod ad rem facit. In hunc sensum est illud Salomonis Proverbiorum 21 [1]: *sicut divisiones aquarum, sic cor regis in manu Domini: quocumque volet inclinabit illud.* Humana prudentia, consilia, prosunt, sed in multis omnino deficient, et Spiritus Sancti assistentia opus est. Prudentia enim, quae una est ex necessariis in principe, destituta hoc Spiritu Sancti auxilio parum potest, imo aliquando nocet.

⁸ Lectura probabilis

[*Pol. 100v*] 23. Secundum est difficultas in mandando executioni quae ordinata sunt; occurrunt enim multa impedimenta, quae solent retrahere animos principum ab executione. Sap. 9[14]: *cogitationes hominum timidae, et providentiae eorum incertae*. Dicuntur incertae providentiae propter incertitudinem remedium, timidae propter difficultates retrahentes. At Spiritus Sanctus suo auxilio faciliat executionem et viam aperit ut fiat quod difficillimum et saepe impossibile apparebat.

24. Tertium est exitus eorum quae executioni mandantur. Non est in principum manu ulla positus exitus eorum quae disponunt, saepe contrarium evenit eorum quae intendunt, ut Spiritus Sanctus est in cuius manu positi sunt exitus. Prover. 21[31]: *equus paratur ad diem belli, Dominus autem dat salutem*, et Psalmo 32[17]: *fallax equus ad salutem, in abundantia virtutis suae [non] salvabitur*.

25. Noverunt gentes sive fide tres has difficultates. Ideo dixerunt principum debere esse prudentem et industriam et fortunatum. Duo priora possuerunt in luminibus, at tertium noverunt esse Dei, fixerunt tamen fortunam Deam, cuius erat exitus et eventus rerum curare. Tamen in omnibus deceptae sunt, nam nec humana prudentia, nec industria sufficit, nisi Deus dirigat animum principum. Fortuna autem vanum lignentum est. Est nomen Dei et Spiritus Sanctus qui dat exitus rerum, quos non pertingit humana potentia.

26. Quartum est rectitudinis cognoscendae et faciendae difficultas; in omnibus enim dispositionibus quaerendum est rectum et iustum, nam gubernatio, quae iniquis utitur mediis, tyrannis quaedam est; rectum autem conservare in omnibus gubernationem efficit arduam; ideo in principe est necessaria iustitia. At haec non sufficit nisi adsit spiritus iustitiae, de qua dicebat David Psalmo 50[12]: *spiritum rectum inuovo in visceribus meis*. Nota verbum. Non satis est ore et verbis habere rectitudinem, nec scriptis, condendo leges sanctas, etc., nec operibus operando recta, sed habere rectitudinem in visceribus, quod tunc fit, quando rectum fit amore rectitudinis, non humanis respectibus, aut propriis commodis, et praeterea quando semper fit; sicut enim gerit homo semper secum viscera, ita et rectum semper facere debet. Valde ergo necessarium est principibus habere quiescentem Spiritum in eis, eo modo quo quiescit in homine. Nemo enim ascen-

det ad eam perfectionem secundum quam dictum est: *requiescet super eum Spiritus Domini* ^a.

[Fol. 101r] SPIRITUS SAPIENTIAE ET INTELLECTUS

Concio 4

P

1. Explicat propheta, quos effectus efficiat Spiritus Sanctus requiescens in humanitate Christi. Sunt autem aliqua praenotanda. Unum est hos enumeratos spiritus esse septem, seu septies numerari Spiritum. Ita senserunt omnes antiqui Patres, HIERONYMUS in praesenti, GREGORIUS Nazianzenus oratione in sanctam Pentecost., et ante eos ORIGENES hom. 6 in Num., et TERTULLIANUS lib. 3 contra Marcionem, AMBROSIUS sermone 5 in Psalmum 118 versic. 6, et postremo GREGORIUS lib. 29 Moralium capite 16 cum aliis multis ^b. Nec refert unum bis repeti. Illud enim *spiritus pietatis* in hebraeo est idem nomen cum illo *spiritus timoris*. Quod recentiores quosdam sefellit, nam nomen timor in hebraeo יִרְאָה ^b et pro pietate seu religione, et pro timore accipitur in Scriptura, ut ibi ostendemus.

2. Alterum est unum et eundem esse Spiritum Sanctum, qui haec omnia efficit: quae enim effecta sunt, septem sunt, intellectus, sapientia, etc. Tamen fons et principium eorum unicum est Spiritus Sanctus, 1 Cor. 12[4-6]: *divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus, et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus, et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, etc.*

^a Signe fol 100 lxx totalement en blanc

^b Ms יִרְאָה

38. S. HIERONYMUS, *In Is.* lib. 4° c. 11. T-2 PL 24, 149. S. GREGORIUS NAZ., *Orat.* 42^a (in Pentecostem) PG 36, 132, 145; ORIGENES v. c. PG 12, 608-609 CCS 30, 33; TERTULLIANUS, *Adv. Marc.* lib. 3° c. 17 PL 2, 373, ed. Uellier II, 125. S. AMBROSIUS, *Expositio in Psalmum 118*, 38 PL 15, 1332 CSEL 62, 102; S. GREGORIUS M., *Moralia in Iob* lib. 29° c. 31 PL 70, 585-589 (es et c. 16 de l'ba ed. recensionis, es decar, desde la de Concilio [Koch] n. 1551 en adelante).

3. Tertium est hunc septemplicem spiritum ab Isaia enarratum proprium fuisse Christo, nemini praeter ipsum concessum. Ita expresse docent Patres allegati, ORIGENES, TERTULLIANUS, HIERONYMUS et GREGORIUS³⁹. Significatur enim plenitudinem omnium gratiarum et donorum ac virtutum Spiritus Sancti, hoc numero significatam, Christo concessam fuisse, caeteris per partes 1 Cor 12 [8-10]: *alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii gratia sanitatum, alii operatio virtutum*, etc. Diversa ergo sunt collata dona et gratiae diversis. *Haec*, inquit *operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. At in Christo omnis plenitudo est, Ioa. 1 [14. 16]: *habitavit in nobis plenum gratiae et veritatis. Et de plenitudine eius omnes accepimus*, non plenitudinem, sed de plenitudine. Simile est illud Zachariae 3 [9] de petra illa in qua erant septem oculi, ut HIERONYMUS et GREGORIUS locis citatis⁴⁰ affirmant. Id etiam ratio demonstrat. Si enim Christus prae caeteris omnibus habuit in se Spiritum requiescentem, cum illa humanitas esset unita divinitati Spiritus Sancti in unitate personae Verbi, debuit supra omnes participare effectus ipsius. Habuit enim in se fontem ipsum gratiarum. Textus id etiam indicat, nam de iis quae propria huius regis sunt, loquitur.

4. Non tamen per hoc negandum est in iustis in quibus Spiritus Sanctus per fidem et gratiam inhabitat, etiam hanc septemplicitatem reperiri, si non ita perfecte et eo modo quo in Christo sunt, tamen quodam modo, unde theologi et sancti septem dona Spiritus Sancti iustis concessa confitentur, et idem GREGORIUS, qui loco citato⁴¹ affirmavit soli Christo septemplicitatem hanc esse concessam, tamen libro 1 Moralium c. 13⁴² exponit hunc eundem locum et applicat septem donis iustorum, dicitque esse figurata septem filiis Iob, cum quibus erant tres filiae. Sic ista dona septem coniuncta reperiuntur virtutibus illis primariis, fide, spe et charitate, imo multa ex iis, si non ita perfecte, tamen quodam etiam modo in peccatore sunt, quamvis

³⁹ ORIGENES l. c. PG 12, 609 GCS 30, 33; TERTULLIANUS l. c.; S. HIERONYMUS l. c., S. GREGORIUS l. c. col. 519.

⁴⁰ Il. cc.

⁴¹ Cfr. nota 39.

⁴² *Moralia in Iob* lib. 1.º c. 27 PL 75, 544 (et cap. in cita inv. Toledo, p. 125 et el 12 de *Recientes*, no el 13).

non ut dona Spiritus Sancti, quae iustorum sunt. Aggrediamur singula explicare, incipiemusque ab imperfectis ad perfecta, quia illa notiora sunt, quomodo scilicet sint in homine, quomodo in iusto, quomodo denique in Christo.

5. *Spiritus, inquit sapientiae et intellectus*. Sunt haec distincta et multiplicia. Intellectus hoc loco non significat potentiam animae quae dicitur intellectus: sic enim est in omni homine etiam insensato, et in infanti. Ubi enim est anima rationalis, ibi est intellectus potentia. Sed significat quandam perspicacitatem, capacitatem, qua homo facile concipit quod audit, aut legit, aut invenit, iuvatque uultum ad disciplinam et inventionem et ad negotiationem et conversationem humanam. Etiam italice dicimus: est homo magni intellectus ⁴³. Sic accipitur [Fol. 10] v] Matth. 15 [16-17]: *adhuc et vos sine intellectu estis? non intelligitis quia omne quod per os intrat, in ventrem vadit?* Sapientia autem accipitur pro quadam promptitudine rectum iudicandi de rebus occurrentibus. Vocamus hominem boni iudicii, qui promptus est rectam facere existimationem de rebus. Sic accipitur Proverborum 21 [22]: *civitatem fortium ascendit sapiens* et Prov. 10 [8]: *sapiens corde praecepta suscipit*. Haec duo adeo sunt distincta, ut unum sine alio inveniri possit. Nam sunt homines bonae capacitatis et qui penetrant omnia quae audiunt, et inveniunt multa per se, tamen nesciunt iudicare et recte existimare de singulis: solemus enim interrogare et respondere sic: *intelligisti?* et responderet sic, iterum dicimus, *quid tibi videtur?* et aliquando respondet *nescio*: sunt ergo distincta, imo unum sine alio aut nocet, aut inutile est, nuntio autem se perficiunt. Quid enim prodest capere et penetrare multa, nisi adsit iudicandi virtus? In Scriptura vero utrumque distinguitur, quia distincta sunt, ut Psalmo 93 [8] *intelligite, insipientes in populo; et stulti, aliquando sapite*, et Deuteronomio 32 [29] *utinam saperent et intelligerent*. Simul autem coniunguntur quia mutuo se perficiunt, ut in dictis locis, et tunc spiritus sapientiae et intellectus utrumque simul ⁴⁴ perfectum quid habent.

6. Quantum autem in gubernatore et principe haec sicut ne-

⁴³ Lectura dulcisa

⁴⁴ Nu pone la frase en italiano.

cessaria. ut intellectu pollent et iudicio seu sapientia, Scriptura docet Sap. 6 [26]: *rex sapiens, populi stabilimentum*, et Eccl. 4 [13]: *melior est puer pauper et sapiens rege sene et stulto*, Eccl. 10 [3]: *rex insipiens perdet populum suum; et civitates inhabitabuntur per sensum prudentium*. De intellectu vero Psalmo 2[10] *et nunc, reges, intelligite; erudimini, qui iudicatis terram*. Recta connexio est: qui pollet intellectu, facile eruditur, et capit omnia quae proponuntur negotia. Sic intellectus et sapientia inveniuntur in malis etiam hominibus, sed non spiritus sapientiae et intellectus.

7. Est tamen alia sapientia et alius intellectus spiritualis, de quibus dicitur Colos. 1 [9]: *postulantes ut impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia et intellectu spirituali*. Est autem intellectus spiritualis, quoddam lumen spirituale, quo res divinas et spirituales penetramus; si sicut audimus et intelligimus intellectus potentia quae legimus et sentimus de spiritualibus, ita penetraremus et quadam perspicacia intueremur, multum aliter operaremur. Audimus et fatemur vanitatem rerum temporalium, et intelligimus pondus et magnitudinem rerum spiritualium, vitae incertitudinem, periculi magnitudinem; at non penetramus; quando Deus aliquando dignatur lumen aliquod infundere, quam diversa haec apparent ab iis, quae communiter perspiciuntur. Intellectus igitur spiritualis est quo perspicimus et penetramus spiritualia, sapientia autem qua recte et perfecte existimamus et iudicamus de iis rebus, quod iudicium nemo facit nisi qui intellectu spirituali pollet. Haec sunt quae Paulus desiderabat colossensibus, quam rem Ephes. 1 [17 ss] optime exposuit dicens: *Deus pater Domini nostri Iesu Christi gloriae, det vobis spiritum sapientiae et revelationis in agnitione eius: illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quae sit spes vocationis eius et quae divitiae gloriae haereditatis eius in sanctis, et quae sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credidimus, id est quanti referat, et quam magnum sit esse christianum, et quanta sint bona promissa, et quanta virtute Deus usus sit ad extollendum intellectum nostrum ad fidem et invandam infirmitatem voluntatis nostrae ad Dei dilectionem*. Nota loqui cum credentibus et eis desiderare sapientiam hanc et intellectum, quam appellat revelationem, quia non omnes credentes haec ha-

bent: haec a solo Spiritu Sancto sunt, ideo spiritus sapientiae et spiritus intellectus dicuntur.

8. Christus Dominus noster multo aliter habuit intellectum et sapientiam hanc, quia omnia non solum in verbo et visione divina penetrabat et videbat, sed etiam in seipsis, lumine perfectissimo, et adeo lucido ut occulta cordium [Fol. 102r] inspiceret et intelligeret apertius quam unusquisque intelligit, quae in proprio corde habet; iudicium eius et sapientia generalissima et infallibilia ac adaequatissima. Ideo dictum est de eo Ieremia 23 [5]: *suscitabo David germen iustum, et regnabit rex, et sapiens erit*. Requiescet ergo super eum spiritus sapientiae et intellectus, et sicut habet super omnes sapientiam et intellectum, ita rex regum omnium.

9. *Spiritus consilii et fortitudinis.*

Consilium est actus quidam prudentiae. Est autem quaedam inquisitio mediorum ad propositum aliquem finem consequendum, quo media inquiruntur et conferuntur in ordine ad finem, cuius finis seu terminus est medi electio accommodati ad finem, illum. Ecclesiasticum 32 [24]: *fili, sine consilio nihil facias, et post factum non poenitebis*. Recte autem connectitur consilium cum praecedentibus, nam ad media inquirenda necessarius est intellectus, et ad electionem necessarium est iudicium et sapientia. Aliter enim recta et accommodata electio non efficitur. Praeterea qui recte intelligit et sapit, consilio utitur et suo et aliorum, iudicat enim sibi esse necessarium. Proverbiorum 12 [15]: *qui sapiens est, audit consilia*. Proverbiorum 13 [10]: *qui agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia*. Quantum autem sit necessarium consilium et proprium et aliorum gubernatoribus et principibus, docet Salomo Proverbiorum 24 [16]: *erit, inquit, salus ubi multa consilia*, et Proverbiorum 15 [22]: *dissipantur cogitationes, ubi non est consilium; ubi sunt plures consiliiarii, confirmantur*. Ut enim discursus ad scientiam, ita consilium ad rem assequendam necessaria sunt.

10. Est autem fortitudo vigor animi ad aggrediendum et perficiendum, quod consilio stabilitum est. TERTULLIANUS libro 3.º contra Marcionem legit: *spiritus vigoris*. AMBROSIVS sermone 5 in Psalmum 118 versic. 6 legit: *spiritus virtutis*. Si-

militer TRENÆUS libro 3 c. 10⁴¹. Coniungitur autem recte consilium fortitudini, nam fortitudo sine consilio, in temeritatem exdit, consilium autem sine fortitudine inutile est, quod eleganter GREGORIUS lib. 2 moralium c. 16⁴² docens inquit: *vide est consilium, cui fortitudinis robur deest*, quia quod tractando invenit, viribus carens, usque ad perfectionem operis non perduxit. Haec Gregorius. Complementum ergo prudentiae est in fortitudine qua ad opus perducitur, quod prudentia agniti sunt. Atque in principe non minus est necessaria fortitudo haec, quam consilium, nec unum sine altero perfectum esse potest, et hoc ex praecedenti sequitur. Proverb. 24 [5]: *qui sapiens est, fortis est*.

11. At est aliud consilium, et fortitudo spiritualis, quae appellantur spiritus consilii et spiritus fortitudinis. Hoc enim consilium non respicit media in ordine tantum ad fines naturales, sed etiam in ordine ad Deum ipsum; rursus aliquando pertingit in eisdem rebus temporalibus, quo consilium naturale solum non pertingit, et invenit, quae ratio naturalis non attingit; rursus in spiritualibus rebus inquit, quae ad finem verum faciunt, quo consilio perfecto iusti soli gaudent, omnis enim peccator sine consilio est, qui non sibi consulit, nec melia capit, quae capienda sunt. Hoc facit spiritus consilii.

12. Est etiam fortitudo spiritualis, quae imitatur Deo et ipsius virtute. Proverb. 14 [26]: *in timore Domini fiducia fortitudinis*, per quam dicitur [Ex. 15, 2] *fortitudo mea et laus mea Dominus*, qua vincuntur tentationes et ardua opera gratiae peraguntur, et temporalia etiam miro vigore tentantur, pertingitque ad ea quae fortitudo naturalis et moralis non attingit, de qua Philip. 4 [13] dicitur: *omnia possum in eo qui me confortat*. Haec est spiritus fortitudinis et perfecte non est nisi in iustis.

13. At longe alio modo spiritus consilii et fortitudinis in Christo requievit. Haec enim sunt duo illa inter alia nomina, quae Christo futura idem Isaias capite 9 [6] praecedenti prae-

41. TERTULLIANUS, *Adv. Marc.* 1°, 3.º c. 17 PL 2, 373, et *Debit.* II, 143. S. AMBROSIIUS, *Expositio in Psalmum 118*, 3° PL 15, 1332, CSEL 62, 104. S. TRENÆUS, *Adv. Haer.* lib. 3.º c. 10 (PG c. 929) LG 2, 871 (en nota dice que las ediciones de Erasmus, Gallardi etc. ponen "virtutis" en vez de "fortitudinis"), et W. Harvey II, p. 29.

42. *Moralium in loc.* lib. 1.º c. 32 PL 73, 547 (c. 13 de Recurrere), in 26 como dice Toledo.

dixit: *vocabitur*, inquit, *nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis*. Consiliarius, quia spiritus consilii requievit in eo, *fortis* propter for-[Fol. 102v]titudinis spiritum. Consideremus igitur quare dictus sit consiliarius. *In primis* in Christo homine non fuit consilium sicut in nobis, ut docet DAMASCENUS lib. 3 de fide cap. 14 ⁴⁶. Nos enim utimur inquisitione medi, quia ignoramus multa, invento autem medio fit electio; at Christus non indigebat inquisitione, utpote nihil ignorans, sed dicebatur consilio uti quantum ad mediorem iudicium et usum. Non ergo spiritus consilii fuit in eo, ut in nobis. *Praeterea* ipse novit consilium illud Dei admirabile et occultum redemptionis nostrae. *Elegit enim et decrevit salvare hominem per natam nativitate Filii sui* in sumpta carne, quod consilium novit ab aeterno, ut Deus, novit ut homo in instanti carnis assumptionis, et adultus manifestavit nobis, ob idque dictus est *magni consilii angelus*, ut recte dixit TERTULLIANUS lib. de carne Christi ⁴⁷. *Praeterea* novit omnia Patris consilia, quae disposuit in singulorum omnium salute, de quo consilio dictum est Ephesios 1 [11]: *praedestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae*. *Praeterea* ipse consilia Patris ad opus perduxit, et perducet. Ideo consiliarius est, ut dicit ATHANASIUS libro de beatitudine filii Dei ⁴⁸. *Domum* consiliarius est quia omnia media, quae ad salutem nostram necessaria sunt, et fecit et docuit. Requievit ergo in eo spiritus consilii super omnes homines.

14. Requievit etiam spiritus fortitudinis in eo, quia fortis vocabitur. Fortis est *in primis*, quia fortem daemone[m] et a nemine superabilem ipse vicit et superavit. Math. 12 [29]: *quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem, et tunc domum illius diripiet?*, et Luc 11 [21 s]: *cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quae possidet, si autem fortior illo superveniens vicerit illum, universa arma eius auferet*. *Praeterea* fortis, quia ita suos electos sustentat ac protegit, ut nulla adversaria potestas praevalere contra eos possit, Ioan. 10 [28]: *ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et nemo eripiet eas de manu*

46. De fide orthodoxa lib. 3. c. 14 PG 94, 1014, 1043.

47. De carne Christi c. [4.º] P. 2, 803-824 (SEL 70, 220 sed. Krynauw 1962).

48. No hemos encontrado este escrito entre sus de S. Arzobispo.

mea. Praeterea, fortis, quia quamvis mortali carne indui voluit, ita tamen fortiter agebat, ut nisi animam ipse deponere a corpore voluisset, nihil posset id unquam efficere. Ioan. 10 [18]: *nemo tollit eam a me; potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam*. Praeterea fortis, quia mortem et passionem acerbissimam pro nostra salute non recusavit, ut vere dici possit illud Canticorum 8 [6 s]: *fortis ut mors dilectio; aquae multae non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam*. Requiescet ergo super eum spiritus fortitudinis.

15. *Spiritus scientiae et pietatis.*

Scientia quae est rerum humanarum cognitio, quae etiam complectitur experientiam, et pietas, quae est cultus et religio veri Dei, in hominibus reperiuntur fidelibus, etiam si peccatores sint. Hoc loco pro pietate habetur timor in hebraeo, sicut sequenti sententia, sed hic accipitur pro cultu et religione veri Dei, ut in Scriptura saepe fit. Gen. 20 [11]: *forsitan non est timor Dei in loco isto*. Psalmo 33 [12]: *timorem Domini docebo vos*, 2 Cor. 5 [11]: *scientes timorem Dei*. Recte autem connexa sunt haec duo, unum enim perficit et perficitur altero; scientia sine religione vera potius in errorem ducit, ut videre est in illis philosophis antiquis, qui in perversa dogmata inciderunt suis speculationibus. Coercetur autem et modificatur religio. Religio etiam et cultus, si scientia non adest, vitium gignit, Rom. 10 [2]: *aemulationem Dei habent, sed non secundum scientiam*. Scientia etiam sine charitate inflat, 1 Cor. 8 [1].

[Fol. 103r] 16. Quantum autem haec in principe et gubernatore necessaria sint, docet Salomon, qui suo exemplo iussus petere a Deo, quod vellet impetraturus, scientiam petiit, qua sciret populos regere, idque summopere placuit Deo, ut habetur 3 Reg. 3 [9, 11]. Ratio autem id[em] ostendit. Intellectus enim et sapientia, id est, iudicium et capacitas, parum prosunt, nisi adsit rerum scientia et cognitio. De religione autem et pietate ipsemet Proverb. 28 [15] dixit: *leo rugiens et ursus esuriens rex impius in populum pauperem*. Ubi non est scientia nec religio, omnis est iniustitia et tyrannis.

17. Alia tamen est scientia et pietas de qua nunc dicitur spiritus scientiae et spiritus pietatis. Scientia enim haec est spiritualis, de qua dicit Paulus Philip. 1 [9]: *oro ut charitas vestra*

magis ac magis abundet in omni scientia et in omni sensu, et Philip. 3 [8]: *existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi.* Haec autem est quaedam notitia divinarum et spiritualium rerum gustu quodam et experientia coniuncta, de qua dicitur Psalmo 33 [9]: *gustate et videte, quam suavis est Dominus,* et Apocalypsi 2 [17]: *in calculo nomen novum, quod nemo novit, [nisi] qui accipit.* Rom. 12 [2]: *reformamini in novitate sensus vestri ut probetis, quae sit voluntas Dei bona.* Haec scientia a Spiritu Sancto est, ideo spiritus scientiae est.

18. Est etiam pietas et spiritus pietatis: qui enim Deo cultum exhibet, sed ex quodam affectu filiali erga patrem, pietas enim ad parentes est, qui igitur indutus affectu filiali Dei, eum colit, in hoc spiritus pietatis est, in quo impletur illud Galat. 4 [6] *misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater.*

19. At in Christo longe aliter hi spiritus stant: in eo enim spiritus scientiae requiescere dicitur, non tantum propter scientiam eius inexplicabilem super omnes, sed quia ipse auctor et magister scientiae nostrae ad salutem necessario futurus erat. Ioan. 1 [18]: *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrauit* ^a et [17] *veritas et gratia per Christum facta est.* Ioan. 13 [13 s]: *ego sum magister et Dominus,* Ioan. 3 [2]: *venisti a Deo magister.* In eo etiam fuit pietatis spiritus, non solum quia Patrem ut homo coluit super omnes, Ioan. 7 [40]: *honorifica Patrem meum,* non solum quia nos filii adoptionis, ille vero filius naturalis erat, et ipse patrem naturalem colebat in humanitate, sed etiam dicitur spiritus pietatis in eo futurus, quia veram et perfectam pietatem, cultum et religionem instituit, mirabile sacrificium, sacramenta efficacissima, legem compendiosam. Haec propterea sunt Christo.

20. *Et replebit eum spiritus timoris Domini.*

Nam immerito mirabitur et interrogabit aliquis, quid est quod de sex precedentibus dictum est *requiescet super eum spiritus sapientiae et intellectus,* etc., et de timore solo mutabitur verbum: et dicitur *replebit eum spiritus timoris Domini.* Non enim sine causa hoc dictum est. Adverte mysterium passionis et

mortis Christi significari a propheta. Hic est timor ille, de quo passione imminente evangelistae dixerunt: *coepit timere et parere*; et merito replendus dicitur, quia fuit maximus et horribilis, quamvis voluntarie assumptus, ob id dicitur *spiritus replebit*, et non *timor replebit eum*, aut *timor irruit super eum*; non autem duravit, quia pro illo brevi tempore sumptus est timor ille, ob causas alibi explicatas; ideo non dicitur *spiritus timoris requiescet*, sed *replebit eum*, magnus quidem, sed brevis, sicut et passio, quae ob id torrenti confectur Psalmo 109 [7], quia impetu magno fertur, sed parum durat.

[Fol. 103v] 21. Huius timoris magnitudinem illud *Domini* indicat. Timor enim hominum non est cur sit multus, quia parvum est et breve malum quod infligere possunt. At timor Domini gravissimus est. Dices: quis fuit ille timor Christi? Attende: Christus suscepit omnium hominum peccata in se punienda et solvenda, Isa. 53 [5] *disciplina pacis nostrae super eum*. Consideravit ergo ex una parte illa sanctissima humanitas, quae in se susceperat castiganda, ex altera parte horrendam et severissimam iustitiam Patris. Ex hac consideratione timor inexplicabilis consecutus est. Si enim inter homines gravis culpa consideratione severi iudicis multum timere facit, quantus ergo fuit ille timor, qui ex consideratione omnium peccatorum et iustitiae infinitae Dei consequabatur de qua dicitur [Ib. 10. 31]: *horrendum est incidere in manus Dei viventis*? Replebit igitur eum spiritus timoris Domini.

22. Non minus est in principibus necessarius timor Domini ad rectam administrationem quam sit intellectus, sapientia et caetera praedicta, cum enim minus habent quod homines timeant tanto magis timere debent Deum. Hic enim timor est fraenum et stimulus: fraenum retrahens a perpetrandis malis, stimulus in bona et iusta exsequenda. Unde Salomo Proverb. 1 [7] principum sapientiae timorem Domini esse praenunciavit, et ubi non est timor hic, omnis est iniustitia. Luc. 18 [2]: *erat iudex in quadam civitate, qui Deum non timebat, nec hominibus reverebatur*. Si hominum timor ne detrahant, ne incurrant, ne insurgant, solet retrahere a malis multis, quanto magis timor Domini

id efficiet? Est etiam necessarius timor hic in unoquoque nostro, omnes enim indigemus fraeno et stimulo.

23. Huius timoris defectu fit, ut cum omnes fideles habeant Spiritum Sanctum in se, nemo enim credit nisi in Spiritu Sancto, 1 Cor. 12 [3]: *nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu Sancto*, principibus autem ratione gubernationis Spiritus Sanctus assistit etiam malis, Ioan. 11 [51]: *qui erat Pontifex anni illius, prophetavit*. Ubi igitur timor hic non est, consequitur quod Paulus docet et Scriptura. Sunt enim qui contristantur Spiritum Sanctum. Ephes. 4 [30]: *nolite contristari Spiritum Sanctum, in quo signati estis in deo redemptionis*. Aliqui resistunt: Act. 7 [51]: *vos Spiritui Sancto resistitis sicut et patres vestri*; aliqui extinguunt 1 Thessal. 5 [20]: *Spiritum nolite extinguere*; aliqui vituperant, Sap. 1 [5]: *spiritus sanctus corripietur a supervenienti iniquitate*. Sunt haec per figuram dicta, nam Spiritus sanctus in se impassibilis est.

24. Illi contristantur Spiritum Sanctum, qui, cum eum habeant in se modo praedicto, multa faciunt quae Spiritui Sancto displicent et adversantur, et quantum in se est, causam tristitiae illi ingerunt. Illi resistunt, qui Spiritum clamantem in eis, et arguentem facta eorum, et suggerentem bona, nolunt audire. Simile illud est Rom. 1 [18]: *veritatem Dei in iniustitia detinent*. O quot principes contristantur Spiritum Sanctum et etiam resistunt illi! Extinguunt, qui etiam abiciunt clamores hos et conscientiam avertunt a cogitandis inspirationibus immerguntque se suis affectibus exsequendis. Illi demum vituperant, qui gravia peccata committunt, locum in se dantes diabolo tentanti, ubi Spiritus Sanctus adest. Haec omnia maxime procedunt quia timorem Domini in se non habent falso putantes securos se esse apud Deum, sicut sunt apud homines. Precemur Deum omnipotentem, ut repleat nos timore suo, ut per hunc requiescat in nobis Spiritus Sancti septemplex gratia et postremo gloria impleamur^e.

^e *M. resistit*

^g *fol 107 hic casu rade em blanca*

[Fol. 104r] NON SECUNDUM VISIONEM OCULORUM
IUDICABIT, NEQUE SECUNDUM AUDITUM AURIUM ARGUET

Concio 5

P

1. Tria sunt supponenda in huius loci explicationem. Unum est totam hanc sententiam cum sequenti de Christo ratione humanitatis suae esse intelligendam. Hic enim est qui non secundum visionem oculorum iudicavit, et qui in iustitia iudicavit pauperes et in aequitate arguet pro mansuetis. Hoc dixerim, quia IRENAEUS lib. 3 cap. 10⁴⁹ interpretandam censet ratione divinitatis, at HIERONYMUS et CYRILLUS⁵⁰ aliter sentiunt, nimirum ratione humanitatis intelligendam, et ratio contextus id probat. Nam verba omnia antecedentia, nempe quod virga egrediatur et flus ascendat et spiritus super eum requiescat, cum sequentibus, ratione humanitatis in Christo verificantur; imo et sequentia. Igitur haec etiam sunt eodem modo explicanda, quamvis hoc verum sit, haec omnia non esse in illa humanitate nisi quia erat divinitati coniuncta, sicut Christus ut homo sua morte pro nobis satisfecit, sed non utique satisfacere potuisset, nisi esset Deus.

2. Alterum est eandem sententiam ad mentem prophetae verificari in Christo in priori adventu suo, quando venit mundum redimere. Hoc dicimus contra hebraeorum opinionem, qui, ut refert HIERONYMUS, existimarunt intelligenda esse et complenda in fine mundi. At ipse HIERONYMUS et CYRILLUS⁵¹ aliter sentiunt. Erit quidem in posteriori illo adventu iudicaturus in iustitia et arguturus in aequitate, non autem secundum visionem oculorum, aut auditum aurium; tamen longe diversum sensum habent haec verba praesentia, nam in verbis antecedentibus, uti diximus, propheta loquitur de priori adventu.

49. *Adv. Haer.*, lib. 3° c. 10^a (PG c. 9°) PG 7, 373, ed. W. Harvey II, 33.

50. S. HIERONYMUS, *In Isaiam* lib. 4° c. 11, 3 PL 24, 149-150; S. CYRILLUS, *In Isaiam* PG 70, 316, 315.

51. S. HIERONYMUS, *In Isaiam* Ph. 4° c. 11, 3, PL 24, 149; S. CYRILLUS *Adv.*
In Isaiam II, 1-3 PG 70, 315-319.

3. Tertium est nomine adventus prioris duo tempora intelligi, unum est illud in quo apparuit nobiscum in terra ante mortem, et post resurrectionem suam ante in caelos ascensionem; alterum est post ascensionem, et quidem in hoc saeculo iudicat homines et per se et per ministros suos, regnat enim in terra, quamvis in caelis sit praesens corporaliter, multo magis quam rex in una civitate residens regnat et iudicat in toto regno. Tamen propheta hisce verbis praesentibus loquitur de tempore quo fuit in terra et iudicia quaedam miranda exercuit, ut HIERONYMUS et CYRILLUS exponunt ⁵⁹; quamvis CLEMENS ALEXANDRINUS libro 1.º paedagogi capite 7.º ⁶⁰ ad secundum hoc tempus videatur haec verba retorre. At non videtur accommodata expositio, cum propheta de hoc particulari adventu sermonem in praecedentibus verbis habeat.

4. His igitur suppositis, superest sensum horum verborum et sequentium interpretari, in quo iam omnino sequemur HIERONYMUM et CYRILLUM ⁶¹, sed quae magis verbis accommodata videtur interpretationem adferemus. Adverte, igitur, prophetam mirabili expressione duo officia regis huius, nempe Christi, praedixisse; unum fuit redimere genus humanum a captivitate diaboli et peccati, Luc. 19 [10]: *venit filius hominis quaerere et saltem facere quod perierat*. Propter quod dictus est redemptor, Isa. 54 [5]: *redemptor tuus Sanctus Israel*. Alterum fuit docere viam salutis; parum enim erat redimere, nisi viam et modum institueret, quo fructum redemptionis huius participaremus, Ioan. 18 [37]: *in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati*. Hac de causa GREGORIUS libro 1.º Regum cap. 1.º ⁶² dicit noluisse infantiae tempore occidi, quando Herodes in eum saeviebat, quia futurus erat praedicator veritatis et salutis, Luc. 1 [78 s]: *per viscera misericordiae Dei [Fol. 104v] nostri, in quibus visitavit nos, oriens ex alto; illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in viam*

⁵⁹ S. HIERONYMUS. *In Isaiam* PL 24, 149. S. CYRILLUS ALEX.. *In Isaiam* PG 70, 312-310.

⁶⁰ *Paedagogus*, lib. 1.º c. 7. PG 8, 324, 321. CCS 12 (Clem., t. 1) 126.

⁶¹ *II*, 20.

⁶² *In Primum Regum Expositiones* lib. 1.º c. 1, 3. PL 79, 28. La obra no es directamente del mismo S. Gregorio, sino, tal vez, de Claudio de Ravenna, Abad que fué discípulo de S. Gregorio o, tal vez, sin esta relación siquiera. Cfr. O. BARDENHEWER, *Geschichte der altkirchlichen Literatur* V 1912, p. 298.

pacis. Propter hoc dictus est doctor, Ioele 2 [23]: *filiae Sion, laetamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem iustitiae*. Haec duo noster propheta praedicat non solum praenunciando simpliciter, sed mirabilem modum quo ea peregit exprimendo, sed his duobus verbis, *iudicabit in iustitia pauperes, arguet in aequitate pro mansuetis terrae*: iudicabit redimendo, arguet docendo^h.

[Fol. 107v] 5. Haec duo officia mirabili artificio Esaias significat duobus verbis, *iudicabit* prius, *arguet* posterius. Sumitur autem hic verbum iudicandi pro eo quod est ferre sententiam, verbum arguendi pro eo quod est convincere, ut constat ex Ioan. 18 [31]; Act. 23 [3] illud, hoc vero Ioan. 8 [46] et 2 Tim 4 [2]; utitur autem negatione et affirmatione: negatio est: *non secundum visionem oculorum suorum iudicabit, neque secundum auditum aurium suarum arguet*. In hebraeo enim est illud *suorum* et *aurium*. Sensus est: erit quidem index, virga et rex; tamen non exercebit istud iudicium in homines, sicut solent exercere caeteri principes.

6. Hi iudicant feruntque sententiam, quando res est manifesta, quando vero non est, arguunt auditu, id est per testimonia convincunt; et quamvis aliquando in hoc modo sit fallacia, tamen debent principes sequi hunc modum, ut videant, et iudicent, audiant et arguant, etiam ecclesiastici, et hic est sensus illius 1 Tim 5[24] *quorum[dam] peccata manifesta sunt, praecedentia ad iudicium, quorum[dam] vero sequuntur*, id est, quorundam peccata sunt ita manifesta, ut non indigeant discussione, aut examine et argumento, quaedam vero quae non agnoscuntur, nisi ex iudicium discussione, utrumque tamen debet fieri. Illud est iudicare secundum visionem oculorum, hoc vero arguere secundum auditum aurium.

7. At in duobus principes deficiunt. Primo quidem non vident quae videnda sunt, et dissimulant quae notissima sunt, nec arguunt ex iis quae testibus sufficientissimis probantur. 2.º vi-

^h El Ma anota al final del 4.º 4.º: sequitur quod est in fine contentis.

Allí, en efecto, hacia la mitad del fol 107 v, tiene unos párrafos, que encabeza con un n.º 5.º y que, si bien no continúa numerando, tienen las suficientes distinciones para ir colocando, como lo hacemos en el Texto, los números siguientes hasta el 8.º, pues terminada ésta, manda ir al n.º 9.º de la numeración continua que lleva el Texto. Los nn. 3-8 que allí manda omitir, los damos al fin de este Segundo.

dent quae videnda non sunt et audiunt quae non audienda, quia oculos ponunt et aures applicant ad ea quae ad causam non faciunt, nec ad finem qui debet intendi, sed iuxta suos appetitus et voluntates feruntur. At Deus reddit illis vicem; quia enim non vident quae videnda, et vident quae non videnda, similiter se habent in audiendo, permittit Deus, ut quando aliqua videre voluit et audire, non videant, sed excaecentur et non audiant, nec sit qui illis manifestet.

8. Christus rex noster non venit iudicare secundum visionem oculorum suorum, nec arguere secundum aurium suarum auditum, quia, quantvis rex esset, non venit exercere iudicium, nec agere iudicem, sed salvatorem, in mundo; si venisset iudicare secundum oculorum suorum visionem et arguere secundum auditum aurium suarum, nemo salvus fieret; idem est sensus horum verborum et illorum Ioan. 3 [17]: *non misit Deus Filium suum, ut iudicet mundum*. Recte connectitur hic sensus praecedentibus. Dictum est virgam esse et regem, dictum est Spiritum Sanctum super eum mansurum, statim dicitur timor repleturus eum. Quomodo si tantus rex sit plenus Spiritu Sancto, timebit? quia non venit hanc potestatem exercere in homines, non iudicabit secundum visionem oculorum; si venisset ut iudex, tunc nullo timore quateretur.

Idem est sensus illius Isa. 42 [3] et Matth. 12 [20]: *calceum quassatum non conteret, et linum fumigans non extinguet*, quem locum Hieronymus epistola ad Algas, quaest. 2.^a 16 de gentili et iudaico exponit, at Gregorius libro 33 moralium c. 2.º illud de potestate regia, hoc de sacerdotali interpretatur, quae Christus invenit in maxima perversione, nam erat populus sub idolatris, et sub impio Herode, sacerdotes pleni ambitione, avaritia, etc., et contra legem instituti. At non destruxit eos, quia non venit iudicem agere contra homines, sed eos salvare. Quomodo ergo iste rex iudicabit? *iudicabit in iustitia pauperes*, etc.

[Fol. 105 r medio] 9. *Sed iudicabit in iustitia pauperes*. Quid ergo faciet? *Iudicabit in iustitia pauperes*. Adverte tria praecipua iudicia Christum fecisse in terra et tres maximi momenti sen-

56 Epistolae 1:7 *Ad Algasium* q. 2.^a Pl. 22, 1093, CSEL. 5: 11-13.

57 No longer readily encountered este passage.

tentias tulisse, quarum etiam Isaias meminit in aliis locis. Una fuit contra diabolum in favorem mundi, qui per Adae peccatum tenebatur ab eo captivus; erat enim propter peccatum iuste homo a Deo traditus daemonis potestati, a qua non se poterat ulla ratione per se ipsum liberare, quia nec habebat pretium, quod solveret et via satisfactionis se liberaret; nec habebat vires, quibus se eximeret et per potentiam in libertatem revocaret. Hac de causa homines in Scriptura dicti sunt pauperes et inopes. Ita AMBROSIIUS Luc. 4¹⁸ interpretatur illud Isa. 61 [1]: *pauperibus evangelizare misit me*. Ita GREGORIUS homilia 2 evangeliorum⁵⁸ dicit genus humanum significari per illum caecum et pauperem mendicantem Luc. 18 [35]. Hac de causa David rex et dives se pauperem et inopem et egenum appellat, Psalmo 85 [1]: *inops et pauper sum ego*, Psalmo 39 [18] *mendicus et pauper ego sum*, Psalmo 108 [22]: *egenus et pauper ego sum*. Est enim egenus cui necessaria vitae desunt. Erat autem homo, egenus, pauper et inops, et mendicus, quia ab alio liberari oportebat. Ecce qualiter tenebantur homines sub potestate daemonis propter peccata.

10. Quoniam autem iuste tenebantur iustitia ex parte Dei tradentis illos, voluit Christus et iudex noster liberare nos ab hac potestate et privare daemonem dominio et potestate hac per iustitiam et per iustam sententiam latam contra daemonem, quod sic factum est. Homo propter peccatum fuit daemonis potestati traditus, daemon culpam admisit novam, propter quam iuste etiam privatus est potestate tradita in hominem. Daemon enim excedens terminos propriae potestatis, et facultatis concessae in filios Adae, quaesivit Christum innocentem et qui non erat sub eius potestate occidere et persequi, quasi esset unus ex ceteris. Propter hoc crimen privatus est a Christo, Deo et homine et iudice supremo, potestate et dominio quod in omnes habebat, et haec est sententia lata contra eum in mundi favorem.

11. Huius¹ iudicii meminit Dominus Ioan. 12 [31]: *nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eicietur foras*.

i Ms hoc

58. *Expositio Evangelii secundum Lucam* lib. IV in caput 4. 18. PL 15. 1709
CSEL 32. IV. 161.

59. o. c. PL 76. 1089.

16. Recte autem gentes dicuntur pauperes, ut nota: ORIGENES hom. 32 in Luc. 6°, quae nec legem, nec scripturas, nec prophetias, nec veri Dei notitiam habebant: hos pauperes iudicavit Christus ⁶ in iustitia, iuste excludendo iudaeos, et iustificando gentes. De hoc iudicio est illud Psalmi 109 [6]: *idolificabit in nationibus, implebit ruinas*. Appellat ruinas ensam iudaeorum, loco quorum gentes accesserunt, iuxta illud ad Rom. 11 [17]: *aliqui ex ramis fracti sunt, et tu cum oleaster esses, insertus es in illis*, atque hoc vocabulo usus est Simeon Luc. 2 [34] ad ierem significandum: *positus hic est in ruinam et in resurrectionem multorum*. Meminit Isaias huius capite 1 [8] dicens: *relinquetur filia Sion sicut tugurium in cucumerario, et sicut umbraculum in vinea, et cap. 5 [5]: diruam maceriam eius*, etc. De hoc iudicio HIERONYMUS ⁶¹ intelligit hunc locum, et quamvis vere hoc iudicium factum sit, tamen accommodatius est illud primum, quo exprimitur officium redemptionis factae per Christum, de qua hoc in loco propheta agere videtur.

17. Tertium iudicium, quod Christus fecit, illud est, quod factum est contra illos phariseos, scribas et sacerdotes, et primos iudaeorum, in favorem parvulorum et minorum, et eorum qui de plebe erant: illi enim ob suam ambitionem, avaritiam et invidiam permisi sunt excaecari et labi in tenebras infidelitatis et ignorantiae Christi, parvulis vero et inferioribus datum est ipsum agnoscere, de quo iudicio dictum est Ioan. 9 [39]: *in iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, caeci fiant*, et Mattha. 11 [25]: *confiteor tibi, Pater, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. Ita Pater*. Luc. 14 [24] de invitatis ad caenam dicitur: *nemo illorum gustabit caenam, nempe, qui se excusarunt: pauperes autem et claudi, etc., accedunt*. Hoc praedixit Isaias cap. 6 [10]: *excacca cor populi huius, et aures eius aggram*,

61. *Al margin anota*: Non sunt dicta haec duo iudicia, imo non sunt iudicia facta per Christum in terra, nam prius est praedictio eius quod futurum erat post Ascensionem, tunc enim lata est sententia. Posterius nec a Christo homine factum est, sed a Deo ipse, iudicavit Christus ut homo non esset iudicem contra homines dum in hoc saeculo visibiliter conversatus est.

60. O. c. PG 11, 1183.

62. *Comментарiorum in Isaiam lib. 4° c. 11, 335. PL 24, 130.*

quo testimonio usus est ipse Dominus Ioan. 12 [39 s] ⁵. Dicuntur autem pauperes spiritu hi, quibus datum est Christum agnovisse, et de talibus pauperibus interpretatur Hieronymus ⁶² illud Isai. 61 [1]: *pauperibus evangelizare misit me* ⁶, et de eisdem Matth. 5 [3] dicitur: *beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*. Iudicabit ergo in iustitia pauperes. Quod, etiam si verum sit, ad rem magis videtur facere primum iudicium, quo redemptio significatur.

18. *Et arguet in aequitate pro mansuetis terrae*. Hoc est alterum officium virgae huius, quo et praedicatio et vis seu efficacia praedicationis significatur. Sensus intelligentia pendet ex lectione. Adverte ergo in hebraeo legi: *arguet in aequitate manus* [Fol. 106v] *suetos terrae*, sique vertunt L. XX et Hieronymus ⁶³, imo ipsa Vulgata capite 2 [4] vertit: *arguet populos multos*, et ibi est idem verbum, et nomen est cum eadem praepositione seu articulo, qui est autem articulus dativi casus, quasi diceretur, arguet mansuetis; aut est quia verbum eum casum postulat. Existimo Vulgatam legisse in dativo, et in declarationem vertisse *pro mansuetis*, id est arguet in utilitatem mansuetorum. Irenaeus l. III c. 10 ⁶⁴ legit *arguet gloriosas terrae*; priora etiam verba *non secundum visionem oculorum*, legit *non secundum gloriam iudicabit*. Et Hieronymus eandem probat versionem, sed dicit tunc non eosdem mansuetos esse argutos, sed alios in defensionem mansuetorum, nimirum, quia Christus saepe reprehendit iudaeos in favorem apostolorum suorum. At accommodatior erit expositio, si dicamus Christum arguisse mansuetos, at quia contingit arguere in condemnationem, sicut arguitur et convincitur reus, ut damnetur et sic Psalmo 49 [21] dicitur: *arguam te, et statuam contra faciem tuam*, contingit etiam arguere in utilitatem eorumdem, qui arguuntur, 2 Timoth. [4, 2] *argue, obsecra*, etc., ne in malam partem hoc

⁵ En el lugar de S. Juan que Toledo cita, no es el Señor quien usa el testimonio de Isaias, sino el Evangelista. Pero es verdad que el mismo Isai. lo usó. Cfr. Ad. 13, 24r.

⁶ El texto tal como lo trae Tolpée es la referencia que de Isaias se encuentra en Lc 4, 18. Isaias según la Vulgata dice: ad annuntiandum mansuetis misit me.

⁶² ibid. lib. 17.º c. 64, 120. PL 24, 622.

⁶³ ibid. lib. 4.º c. 11, 369. PL 24, 152 (Se trata de S. Jerónimo en el Comentario).

⁶⁴ Adv. Haer. lib. 3.º c. 10 (PG c. 9.º) PG 7, 871. Ed. Harvey II, 32-33.

acciperetur, interpres vertit *arguet pro mansuetis*, et in hebraeo positus est articulus casus dandi.

19. Verbum hoc significat praedicationem Christi, non nude, sed explicando ipsius virtutem et efficaciam. Sunt enim tria praedicare, persuadere, et arguere seu convincere. Minus est praedicare, plus est persuadere praedicatione, quia in persuassione virtus praedicationis exprimitur, at multo maius est convincere. Saepe enim rationibus minus efficacibus fit persuassio, et aliquando nititur aliis motivis; at arguere et convincere magnam virtutem indicat verbi et praedicationis. Significat ergo magnam vim verbi ipsius Christi. Quod Evangelium confirmat Joann. 6 [69]: *verba habes vitae aeternae*, Joann. 7 [46]: *numquam sic locutus est homo*, Luc. 24 [14]: *fuit vis propheta potens opere et sermone*.

20. Aliud etiam hoc verbum indicat. Nam qui praedicat, sermonem suum manifestat simpliciter aut exhortando, aut docendo, aut reprehendendo; at qui arguit, contradictionem erudientis indica, hoc enim est arguere Tit. 1 [9]: *eos qui contradicunt, arguere*, quod est maioris efficaciae verbi et praedicationis. Contradicebatur Christo et eius doctrinae, quod etiam paulo post factum esse ostenditur Act. 28 [22]: *de secta hac notum est nobis, quod ubique contradicunt*, Rom. 10 [21]: *tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem mihi*. Arguet ergo sua praedicatione.

21. Alterum verbum est *mansuetos*. Non omnes convinceantur verbo et praedicatione Christi in terra praedicantis, sed mansueti. Adverte: in Scriptura tam nova quam veteri tria genera personarum maxime commendantur, tanquam Deo grata, et evangelio suscipiendo accommodata. Primum est pauperum spiritu. Matth. 5 [3]: *beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*, Matth. 11 [5]: *pauperes evangelizantur*, et Isa. 61 [1]: *pauperibus evangelizare misit me*. Secundum est mansuetorum Matth. 5 [4]: *beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 11 [29]: *discite a me, quoniam mitis sum*. Psal. 24 [9]: *diriget mansuetos in iudicio, docebit mites vias suas*, Iacob. 1 [21]: *suscipite insitum verbum in mansuetudine*. Tertium est humilium corde seu spiritu. Matth. 11 [29]: *disci-*

te a me quoniam humilis suis corde, Psalmo 17 [28]: *populum humilem saltem facies. Isa. 57 [15] vivificat spiritum humilem.*

[Fol. 107r] 22. Hoc quidem non sine causa magna factum est. Primo quidem, evangelica doctrina postulat unum quod sine hac paupertate non potest effici, nempe ut homo praeponat Domini mandatum omnibus suis, cognatis, amicis, pecuniis, honoribus et vitae propriae adeo, ut paratissimus sit omnia dimittere potius quam aliquid facere contra Domini mandatum. Debet ergo homo renunciare omnibus affectu, et, quando opus est, effectu; hoc autem est esse pauperem spiritu. Hoc docuit Dominus Luc. cap. 14 [31. 28] illis similitudinibus: *quis rex paratus est committere bellum, aut quis aedificat turrim, etc., et concludit sic [33]: omnis qui non renunciat omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus.* Hoc retardavit multos a suscipiendo evangelium, ob id pauperibus evangelizatur. Hoc idem est quod nunc retardat a progressu in bono, et in suscepto verbo, quia sunt homines astrictissimi his rebus temporalibus, vix vel minimum dimittunt, malunt suis commodis et affectibus inservire, non enim habent paupertatem spiritus.

23. Secundo: evangelica doctrina aperit peccata exactissime et reprehendit ac comminatur. Opus est in auditore sit mansuetudo, quae temperet iras, nam correctus statim irascitur; sal enim est verbum Dei, pungit et dolorem incutit. Rursus a principio, qui evangelium suscipiebat, expositus erat multis iniuriis hominum, et persecutionibus, erat necessaria mansuetudo, per quam facile tolerabantur; ideo mansueti evangelizantur et arguuntur. Hoc etiam nunc impedit progressum in bono, vix homo sustinet corrigi, sustinet admoneri. Hipocrates in infirmo postulat obedientiam perfectam et patientiam, quae mansuetudo quaedam est, et sunt multi qui omnia tolerant propter sanitatem corporis, at vix toleratur veritas, quae prodest ad salutem animae.

24. Tertio evangelica doctrina excedit captum humanum, nec ratione humana comprehenditur, idcirco multi repulerunt evangelium; propterea necessaria est humilitas corde, quae supponit mentem, et subdit verbo Dei; humilibus ergo corde evangelium praedicatur, cum fructu. Hac de causa haeretici repulerunt veritatem, quia suo ingenio volunt omnia metiri, et humilitate hac carent.

25. Arguet ergo mansuetos, qui corrigi non abhorrent, qui iniurias omnes illatas sufferunt. Qui mansuetus est, humilis est, et pauper spiritu; non enim sine his potest consistere vera mansuetudo; sunt haec tres virtutes unitissimae.

26. At quid est, quod adiungitur *terrae*? Nam Psalmo 36 [11] * dictum etiam est *mansueti haereditabunt terram*. Qui sunt isti mansueti terrae, aut quid nobis indicat propheta hoc verbo? Forsan praenunciat doctrinam Christi, qui docturus erat [Mt 5, 4]: *beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*, terram illam, nimirum, de qua dictum est Psalmo 141 [6]: *portio mea in terra viventium*, et Psalmo 26 [13] *credo videre bona in terra viventium*. Aliud tamen est etiam quod haec vox nobis significat, nimirum Christo praedicanti non credituros nisi mansuetos, et hoc homines plebeios et inferioris conditionis, quales fuerunt apostoli, de quibus dicitur 1 Cor. [1, 27 s]: *infirma mundi elegit Deus, et contemptibilia et ignobilia, et ea quae non sunt*; in plurimis enim tales fuerunt illi primi, quos Christus traxit. Noverunt adversarii hoc et dicebant, Ioan. 7 [48 s] *numquid ex principibus aliquis credit in eum?* [Fol. 107v] *sed turba haec, quae non novit legem*. Quamvis enim aliqui ex nobilibus crediderint, tamen maior et maxima pars fuit horum; ideo dictum est: *arguet mansuetos terrae*. Paupertas haec exterior, sicut et divitiae et cetera huiusmodi, nec virtus nec vitia sunt, sed instrumenta quaedam, tamen paupertas securius est instrumentum ad virtutem. O quot melius se habebant cum Deo et in spiritu, quando minus habebant horum temporalium, et in loco inferiori erant! Arguet ergo mansuetos terrae. Forsan ad litteram dici posset mansuetos terrae dici, quia mansuetudo facit homines amabiles, et velut dominos terrae iuxta illud Ecclesiastici 3 [10]: *filii, in mansuetudine fac opera tua, et super gloriam hominum diligeris*.

27. Superest ultimum verbum, *arguet*, inquit, *in aequitate*. Aequitas haec est ipsius evangelii et legis Christi rationabilitas, quae tanta est, ut nihil mali non declaret, et omne peccatum vel levissimum demonstret; continet enim omnem virtutem, et reicit omne vitium, Psalmo 118 [172]: *aequitas mundata tua*. Admo-

c Ms 33

e Ms Dominus

net ergo hominem omnis errati; est etiam adeo in se rationabilis, ut vel ipsa rationabilitate persuadeat, et credibilem se faciat. [Ps 102, 5] *testimonia tua credibilia facta sunt nimis*. Aequitate ergo arguet mansuetos. Finis ¹.

5. Quia vero hominibus competunt haec verba *iudicare et arguere*, nam reges et potentes ac iudices etiam indicant et arguunt, excludit propheta hos et separat ac distinguit a nostro rege et a virga hac et flore, qui multo aliter iudicat et arguit. Explicemus igitur hanc priorem partem. Verbum iudicandi innumeris habet significaciones in Scriptura; tamen una est quae ad praesentem rem facit, nimirum, pro eo, quod est sententiam ferre, sive absolvendo, sive condemnando; sic accipitur saepe in Scriptura. Ioan. 18 [31]: *accipite vos et secundum legem veritatis iudicate eum*. Act. 23 [3]: *tu sedens iudicas me secundum legem, et imbes me percuti contra legem*. Isa. 5 [3]: *viri Iuda, iudicate inter me et vineam meam*. Verbum etiam arguendi in praesenti accipitur loco verbi convincendi. Ioan. 8 [46]: *quis ex vobis arguet me de peccato?*, 2 Thimot. 4 [2]: *argue, obsecra, increpa*, Ioan. 16 [8]: *arguet mundum de peccato*. In hac significatione accipitur Isa. 2 [4] in simili loco: *indicabis gentes et arguet populos multas*, ut recte exposuit TERTULLIANUS libro 3 contra Marcionem ⁶⁵.

6. Haec duo sunt officia omnium principum et potestatum, iudicare et arguere, iudicare ferendo sententiam, quando constat de veritate, et quando non constat, arguendo et convincendo eos, qui negant. Non enim est ferenda sententia, nisi postquam constat de veritate. At modus eam cognoscendi est duplex: per visionem oculorum et per auditum aurium. Visio oculorum significat facti notorietatem, quo casu sententia fertur absque alia convictione, nec enim testibus nec accusatore opus est quando delictum est notorium. At si tale non est, arguitur per testes, aut per propriam rei confessionem, quod significatur per audi-

1. A continuación damos los nn. 5-8 de la relación principal que hace cambio Toledo por los en que hemos dado ya en el texto, y que se encuentran en las folios 104v-108r.

65. *Adv. Marc.* lib. 3.º c. 21 PL. 2, 376-380, ed. Oehler II, 151-152.

tum aurium. Uterque modus est fallax, et aliquando decipiuntur homines in suis iudiciis et argumentis, et loco iusti fit iniustum in re, quamvis ipsi excusentur a peccato, si recte faciant quod ipsorum est. Ea est causa, cur leges hominum multas circumstantias in facti notorietate, in testibus et in confessione statuerunt; tamen adhuc non efficiunt quominus aliquando sit fallacia.

7. Huius fallaciae exempla in Scriptura habemus. Quantum enim ad evidentiam facti Esther 7 [8 ss]. Assuerus rex invenit Naaman super lectum in quo iacebat regina, et statim acclamavit, *etiam reginam vult opprimere in domo mea*, et occidi statim iussit; ille vero ceciderat super lectum prae angustia, non autem ut aliquid mali faceret. De fallacia testium exemplum est manifestum in Susanna, Daniele 13 [21-62], contra quam duo presbyteri testimonium reddiderant, et occidi eam decreverunt; at Daniel divino spiritu impedivit. Confessionis fallaciae exemplum est 2 Reg. 1 [2-16] in amalecita⁶⁶ illo, qui ut gratiam David aucuparetur dixit [Fol. 105r] se occidisse Saulem, et David iussit eum occidi dicens [v. 16]; *sanguis tuus super caput tuum; os enim tuum contra te locutum est, dicens: occidi Christum Domini*. At ille amalecita mentitus est, ut recte dicit ibi PROCORIUS⁶⁶; non enim occiderat, sed Saul se ipsum occidit.

8. His ergo verbis propheta praedicit Christum non exerciturum iudicia humana, quae his modis solent procedere: ubi negat modum et usum, et ita factum est. Quamvis enim Christus verus esset Dominus quantum ad potestatem et dominium omnium regnorum et hominum, tamen non exercuit ista temporalia iudicia humana, quae reges et iudices inter nos exercent; quod ipsemet Christus in evangelio docuit, nam Luc. 12 [13 s] *quidam de turba dixit illi: magister, dic fratri meo, ut dividat mecum haereditatem; at ille dixit ei: homo, quis me constituit iudicem, aut divisorem super vos?* et Ioann. 8 [15]: *vos secundum carnem iudicatis, ego autem non iudico quemquam*, et ibi [8. 11] adulterae dixit: *nec ego te condemnabo*, quod verbum LEO sermone 11⁶⁷ de passione⁶⁷ interpretatur dictum quia non venit ad

65 Toledo scribit *membrum amalechita*
v. Ms. 2

66. PROCORIUS GAZARI, *Sophistae christiani, Commentarii in Hieron secundum Romanum* t. 1, p. 10; 87: 1119-1120.

67. *Se trata del Sermón LXII. De Passione Domini XI c. IV. PL 54. 359.*

ad iudicandum, aut ut iudex. Non igitur iudicabit, nec arguet, quia humana ista iudicia non exercabit.

[Fol. 108r] ET PERCUTIET TERRAM VIRGA ORIS SUI

Concio 6

P

1. Potentiam regis exponit, et per terram hanc homines mortales qui in terra sunt significat per quandam metonymiam; continens enim pro contento accipitur. Sic solent homines appellari Isa. 1 [2]: *auribus percipe, terra, terra, terra, audi*. Hoc autem tribus de causis, tum quia de terra est, tum maxime quia, dum hic est, est in terram convertendus, tum ut in memoriam inducat sententiam Dei latam Gen. 3 [10]: *donec revertaris in terram de qua sumptus es, quia pulvis es et in pulverem reverteris*.

2. Est autem duplex percussio: una est quae ad salutem, altera ad mortem, illa utitur chirurgus erga infirmum, etiam pater erga filium; hac hostis contra hostem, et iudex contra malefactorem. Etiam hac utraque Deus utitur cum hominibus. De priori dicitur Isa. 1 [5]: *in quo vos percutiam ultra?*, Iere. 5 [3]: *percussisti eos, et non doluerunt*: est enim medicus et pater noster Deus. De posteriori, Psalmo 134 [10]: *percussit gentes multas, et occidit reges fortes*; est enim Deus iudex et inimicus peccatorum impaenitentium.

3. Christus verbo suo percussit homines, quosdam in mortem, quosdam in sanitatem. Respectu illorum, verbum eius dicitur gladius, Apocalipsi 1 [16]: *gladius utroque parte acutus de ore eius exibat*. Respectu posterioris virga dicitur, nam virga levem percussorem et in bonum indicat. Prov. 29 [15]: *virga et correctio tribuit sapientiam* et Isa. 10 [24]: *virga percutiet te etc.*

4. Priorem Christus in terris existens non exercuit in homines, sed coram oculis eorum aciem et vim hanc verbi sui probavit in creaturas irracionales, Matth. 8 [31 s]: *mittle nas in porcōs: ūc, inquit, et occissus est magnus grex porcōrum.* Matth. 21 [19]: *inquam ex te fructus nascatur, et continuo arefacta est.* O mira acies verbi! Fecit ut, qui coram aliis probat etsem in lapide aut ferro scindendo, ut tetreat. At in secundo adventu illa duo exercebit contra homines malos; tunc licubna arescet, quia ablato omni humore gratiae et virtutum nihil boni facient, Ioan. 15 [6]: *mittetur foras ut palmes et arescet;* tunc tradetur daemonibus ut porci. Post ascensionem etiam, non multo post, hanc percussorem gloriā per romanos exercuit contra iudaeos.

5. Christus ergo Dominus verbo suo tanquam virga tripliciter percussit homines. Unius modi meminit HIERONYMUS⁶⁸, alterius CYRILLUS⁶⁹. his si coniungamus tertium, erit completa doctrina et expositio. Primo igitur modo percussit reprehendendo et arguendo. Reprehensio enim quaedam est percussio et aliquando gravior quam quae fit virga materiali. Duplicem enim incutit dolorem. Primus est quem concipit reprehensus de ipsa reprehensione, nam agnoscit apud eum qui reprehendit, se non habere bonam opinionem, et rursus in eo in quo reprehenditur illum sibi esse superiorem, et meliorem, quia eo vitio caret, de quo ipse reprehenditur, si reprehensio fit, ut fieri debet, et dolet de hoc. Secundus est qui concipitur de ipso vitio et malo perpetrato, de quo reprehenditur, nam qui reprehensione respiscit, advertit malum commissum et dolet; ob haec duo reprehensio percussio quaedam est.

6. Reprehensione non omnes percutiuntur. Advertendum enim est *malos* multos percuti, sed non perfecte, quia dolent de reprehensione, non tamen de vitio reprehenso; inde est quod odio habent reprehensorem, et persequuntur eum. Tales erant illi de quibus Act. 7 [54] dicitur: *audientes haec dissidabantur cordibus suis et stridebant in eum dentibus.* Dolebant enim de Stephani reprehensione, non bene; quia de reprehensione dolebant, non de vitio et crimine, ideo in eum insurrexerunt. De eis etiam dicitur Proverbiorum 6 [8]: *non arguere derisorem, ne oderit te,* id est, ne arguas superbum, superbia enim [est] adversaria re-

68. In *Isaiam* lib. 4° c. 11, 3°. Pl. 24, 150.

69. In *Isaiam* 31, 385, PG 70, 320, 319.

prehensio. *Boni* et perfecti percutiuntur, quia dolent quidem, sed de vitio et peccato, cuius reprehenduntur: de quibus dicebat Paulus 2 Cor. 7 [8 ss]: *gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam, quae enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur; saeculi autem tristitia mortem operatur.* Reprehenderat Paulus corinthios et doluerunt non de reprehensione, sed de vitio; et ideo Paulus duas has tristitias distinguit, quae secundum Deum, et quae est saeculi: illa salutem, ista mortem operatur. Quidam alii etiam percutiuntur, qui dolent de utroque sed principaliter de vitio, et isti sunt boni quidem, sed imperfecti: quidam alii non percutiuntur, quia nihil dolent, sed contemnunt utrumque. Isti sunt pessimi. [Fol. 108v] *mi, de quibus dicitur Ierem, 5 [3]: percussisti eos, et non doluerunt: attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam.* De quibus dicitur *implebit ruinas Ps. 109 [6].* Nimirum, vastatis Iudaeis vocabit gentes ad se. Etiam exercet intra gentes. O quot Christus punit, quot regna evertit et provincias et urbes per peccata, bello, peste, ferro, mille modis, de quibus dicitur eodem Psalmo [6] *conquassabit capita in terra multa* ^{v. 16}, et has etiam ruinas implet alias gentes advocando. Vide quot pereunt apud nos et quot ex longinquis terris ad Ecclesiam advocat: non de hac percussione est nunc sermo, quae fit gladio, sed de posteriori quae fit virga; hac Christus in terris verbo suo exercuit et postea per suos Apostolos. Reprehensio igitur percussio quaedam est.

7. Christus Dominus noster in terris existens verbo oris sui reprehendit acriter Iudaeos et maxime maiores et primos illorum, qui vehementissime doluerunt, et ita exarserunt corde, ut morti traderent reprehensorem. De quibus praedixit Salomo Sapientia 2 [12. 14. 16]: *contrarius est operibus nostris, improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinae nostrae; factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum; tanquam nugaces sumus apud illum, etc. [12]; circumveniamus eum, et: [20] morte turpissima condemnemus eum.*

8. Reprehendit Christus vitam pessimam eorum, falsam doctrinam eorum in multis, pessimum exemplum eorum et incredu-

v. El siguiente párrafo hasta Apostolos inclusive se encuentra al margen.

v. sic. Polygote Ebraeorum, paltorum

litatem eorum, quia ei non crediderunt. Longum esset narrare singulas reprehensiones. Hoc tamen advertendum est, Christum eos arguisse non tantum propter illos, quos inenendabiles sciebat, sed propter turbam, quam sua auctoritate retrahebant a credendo in Christum: idcirco coram turba eos reprehendit, ut turba et pussilli scirent illos non esse dignos fide; et hoc est quod Christus illis obiecit Matth. 23 [13]: *vae vobis scribae et pharisaei, hypocritae, qui clauditis regnum caelorum ante homines; vos enim non intratis, nec introeuntes sinibus intrare*. Lege totum caput hoc, in quo horum quatuor Christus illos reprehendit et causam insinuat reprehensionis. Percutiet ergo terram virga oris sui.

o. Dices: quae potentia in hoc apparet? profecto magna. Arguere enim primates et magnates magni animi roboris est, quia qui bello aggreditur potentem, habet milites, quibus se defendit, et offendit. Tamen verbo arguere, est offensio sine defensione, et aliquando magnates magis dolent de reprehensione quam de bello excitato contra se ipsos. Praeterea quia reprehendebat Christus occulta cordium et cogitationes illorum, quod est virtutis divinae. Et attende unum: superbia et nequitia illorum tanta fuit quod nunquam sustinissent tantam Christi reprehensionem, nec tanto tempore perdurassent, quin de medio sustulissent Christum, nisi virtute divina detinisset usque ad tempus ab eo statutum. Sicut chirurgus qui ligat hominem dum abscindit membrum, postea solvit, sic Christus sua divina potentia impedivit, donec praedicaret toto tempore statuto ab ipso, postea [Luc. 22, 53]: *haec est hora vestra et potestas tenebrarum*, quod in evangelio apparet: saepe enim contra eum surrexerunt et ipse de medio eorum se subtraxit virtute divina. Adde quod nec sermonis seriem audire continuassent, nec expectassent, sed divina virtus eos compellebat. Agnosce virtutem et potentiam Christi etiam in peccatis arguendis, tum quia libere magnates arguit, tum quia nullo exteriori se protegebat, tum vero quia tanto tempore, cum quia tam longo sermone sine interruptione. Hic est primus modus percussiois.

10. Secundus modus percussiois notatur a CYRILLO 77.

77. *Lectura probable*

Percussit enim Christus comminatione. Saepe enim gravissimam comminatus est poenam et spiritualem et temporalem, suo verbo et praedicatione. *Math. 21 [43 s]: auferetur a vobis regnum Dei et dabitur genti facienti fructus eius. Qui ceciderit super lapidem istum confringetur, super quem vero ceciderit lapis comminuet eum.* *Math. 23 [38]: relinquetur vobis domus vestra deserta, et Luc. 19 [44]: combustabunt iudique, et ad terram prosternent te, eo quod non cognovisti tempus visitationis tuae.* Accommodata est autem post reprehensionem, illis quibus reprehensio non prodest, comminatio. *Ecclesi. 10 [18]: corripe proximum, antequam comminueris.* Reprehensio culpae malum, comminatio poenam respicit, et quantum plus deberet hominem movere reprehensio quam comminatio, quia maius est malum culpa quam poena, **[Fol. 100r]** saepe tamen solent homines retrahi a malo propter poenam, quae sensibilior est: ideo praecedit reprehensio, haec vero, nempe comminatio, sequitur.

11. Triplicem poenam comminatus est iudaeis Christus. Una est spiritualis, quae fuit ablatio regni et Ecclesiae, de qua allegatum est illud *Math. 21 [43]: auferetur a vobis regnum Dei.* Secunda temporalis, de qua dictum est illud *Luc. 19 [44]* citatum, qua regno, libertate et patria sunt privati per romanos usque in hodiernum diem. Tertia fuit omnem complectens poenam, nempe aeterna damnatio, et exclusio a regno caelesti, de qua dictum est *Math. 8 [12]: filii regni eiciuntur in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium.* *Luc. 13 [28]: cum videritis Abrahams, Isaac Jacob, et omnes prophetas in regno Dei vos autem extelli foras.* Percussit ergo terram verbo comminationis.

12. Dices, quae potentia haec est? parum enim videtur comminari. Dico: apud homines parum est, quia saepe minantur ea quae inferre non possunt, et, quamvis inferant, parum est, quod possunt inferre malum. Christus autem, quae comminatus est, inferre potest, et gravissima sunt mala, et quae non poterant inferri nisi ab infinita potentia. Quis potest inferre aeternam poenam, nisi Deus, et quae potest poena illi conferri? *Math. 10 [28]: nolite timere eos, qui occidunt corpus, eum timete qui potest animam mittere in gehennam.* Quae potentia poterat iudaeorum immensam multitudinem superare? Nisi divina virtus adfuisset contra iudaeos, nunquam romani eos tam facile et tanta strage devastassent. Mira ergo potentia regis huius est, qui quae

comminatur, inferre potest, et quæ comminatur, nullus homo, nec angelus potest efficere: qui non infirmis hominibus, sed principibus et principibus comminatur et eos punit, *terribilis, qui auferit spiritum principum, terribilis apud reges terrarum* [Ps. 75, 12 s].

13. Tertius motus, qui percussit terram notatur a HIERONYMO⁷¹ est percussio separationis, de qua dicitur Math. 10 [31 s] *non veni pacem mittere in terram, sed gladium; veni separare hominem adversus patrem suum, et filiam adversus matrem suam, et nurum adversus socrum suam. Qui invenit animam suam, perdet illam, etc.* Mira est separationis huius efficacia. Vultis hoc videre? perpendite fortem coniunctionem amoris humani. Nimirum filius amat patrem et contra, amat rem suam, honorem suum, vitam adhuc suam: quis poterit haec dividere? Christi verbum et praedicatio accedit et dividit, ut propter Christum homo relinquat patrem, matrem, amicos, rem, honorem, vitam propriam. Fortissima est percussio et acutissimus gladius separationis. Helic. 4 [12]: *vivus est sermo Dei et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animae et corporis, compagum quoque et medullarum.* ORIGENES libro 2 contra Celsum in fine⁷² in hoc divinam potentiam Christi agnoscere dicit, qui tantam multitudinem potuit suis affectibus deditam et coniunctam ad se convertere et ab affectibus propriis separare.

14. Dices: quare haec percussio dicitur? Respondeo, quia dolorem incutit: nam quamvis homines relinquunt sibi carissima propter Christum, tamen a principio quando imperfecti sunt, aliquo dolore afficiuntur in privatione, donec dulcedine spiritus impleantur. Sic AUGUSTINUS libro 1 de sermone Domini in monte cap. 4⁷³ exponit illud Math. 5 [5]: *beati qui lugent*, nimirum in separatione ab his quæ sibi cara sunt propter Christum facta. quæ etiam si dolore afficiantur, non tamen ab affectu eorum vincuntur, quod egregie GREGORIUS libro 7 Moralium capite 14⁷⁴ docet interpretans illud 1 Reg. 6 [10 ss]: quando philistim

71 O. c. lib. 4° c. 11, 388. PL. 24, 350.

72 C. Celsus lib. 2° c. 70: PG. 12, 917: 920: GCS 2 (Origenes Werke 1. Bd.) S. 201.

73 De sermone Domini in monte secundum Mattheum libro 1°, PL. 34, 1235.

74 Moralium in 10° lib. 7° c. 30. PL. 75, 791 (es el n. 74 de Recantiles)

[Fol. 109v] arcam domini remiserunt per viam Bethsames, tulerunt duas vaccas quae lactabant vitulos, et concluderunt vitulos, et illis imposuerunt arcam; vaccae autem ibant mugientes et pergentes, non declinantes ad dexteram nec ad sinistram. Isti sunt iusti homines qui privant se suis voluptatibus et rebus sibi caris, ut Domino inserviant; mugiunt, quia dolent in privatione, tamen pergunt madata Domini exsequentes. Recte ergo percussio dicitur haec separatio.

15. Hanc percussorem Dominus incepit in terris verbo suo facere et exemplo. Verbo suo, quia apostolos separavit [Mt. 4, 19 s]: *venite post me; illi, relictis rebus et patre, secuti sunt eum*. Separavit a rebus suis, separavit a parentibus, separavit ab huius saeculi rebus, nam propter Christum odium, persecutionem, iniurias iudaeorum patiebantur. Exemplo etiam suo, quia hodierna lectione evangelica⁷⁵ separationem fecit, per triduum puer duodecim annorum, ignorantibus parentibus, se abduxit, futuram hanc abstractionem per suum evangelium significans exemplo et verbo [Lc. 2, 49]: *in iis quae patris mei sunt, oportet me esse*. Nec defuit dolor in hac percussione: *ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te*. Quis poterit tanti doloris magnitudinem exprimere? nec credere debemus Christum ipsum non sensisse dolorem; imo maiorem, quia maiori dilectione amabat, quam amabatur, et, sciens illo triduo dolorem matris et Ioseph, mirum in modum compatiebatur. Si enim videns viduam flere, et sciret filium statim suscitandum, adhuc misericordia commotus est, et videns lacrimas Marthae et Mariae et iudaeorum flevit, quanto putatis dolore affectum sciens dolorem matris inexplicabilem? At ita oportebat fieri, ut suo exemplo firmaret, quod docebat, et quod docturus erat gentes per suum evangelium. Percutiet ergo terram virga oris sui, non solum reprehensione et comminatione, sed separatione etiam.

16. Has tres percussiones ipse verbo suo incepit, sed ascendens in caelos per apostolos prosecutus est mirabili potentia et efficacia; percusserunt enim terram apostoli verbo evangelii et adhuc percussio perdurat in multis. Primo quidem reprehensione, de qua dictum est Ican 16 [8]: *ille, cum venerit, arguet mundum de peccato*. Mirabilis reprehensio fuit haec per apos-

75. Se trata de la Dronica 1.^a después de Ezequiel.

tolos facta, qua orbem pervagantes praedicaerunt omnes esse in peccato et a via iustitiae aberrare, sive reges, sive subditos, magnos et parvos, sapientes et insipientes, et demum omnes cuiuscumque conditionis, aetatis et sexus, neminemque liberari posse, nisi per fidem Christi. De hac reprehensione generali dicitur Rom. 3 [9. 12]: *causati sumus omnes sub peccato, esse, iudaeos et graecos, sicut scriptum est: omnes declinaverunt, inutiles facti sunt.* Et mira efficacia tot gentibus et populis id persuasisse, de qua praedixit Isaias capite 2 [4]: *iudicabit gentes et arguet populos multos.* Terra ergo percussa est verbo et doctrina Christi.

17. Secundo comminatione percussus est mundus iuxta verbum Domini, Mc. * ultimo [16] *qui non crediderit, condemnabitur.* De hac percussione inquit Paulus Rom. 1 [16]: *non erubescit evangelium; virtus enim Dei est in salutem omni credenti iudaeo primum et graeco.* Subdit aliam causam [18]: *revolatur enim ira dei de coelo super omnem impietatem et iniustitiam hominum eorum, quia veritatem Dei in iniustitia detinent.*

18. Tertio percussus est mundus separatione admirabili. O quot divitias, honores, parentes, vitam et sanguinem proprium, quibus erant coniunctissimi, longe a se proiecerunt, ut Christi fidem et mandata reciperent! Quot etiam modo relinquunt sibi carissima et in monasteria se recipiunt, abnegatis omnibus! Vere profecto percussa est terra, de qua paulo inferius dicit Isaias [11, 6]: *habitabit lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit; vitulus et leo et ovis simul morabuntur.* Quid hoc est? [Fol. 110r]. Non aliud profecto quam hominum affectus ita esse immutatos, ut habeant pecunias et honores, et tamen non comedant eos, quibus prius vesccebantur, sicut lupus manet cum agno, quem antea devorabat; quia sic faciunt * ut non collocent affectus in eis; habeant multi occasionem peccandi, et suas voluptates et desideria explendi, et non expleant, habeant cibos et non comedant propter evangelium. Percussa igitur terra est percussione verbo oris Christi per apostolos in mundum deportato *.

Et spiritu labiorum suorum interficiet impium.

21. Hoc est alterum quo regis potentia significatur. In quo

a Ms. Math

b Lectura probable

c Las ms 17 u ; 20: * nota machados por el mismo Toledo

tria sunt explicanda: quis est iste impius, et quae interfectio, et quis spiritus labiorum. Quantum ad primum, advertendum est in Scriptura quadrupliciter accipi. Primum generaliter pro quocumque peccatore. Omnis enim peccator generaliter dicitur impius. Ezechiele 3 [18]: *si decante me impio, vobis nuntiaveris, non nuntiaveris ei, ut advertat se a sua via impia, et vivat, impius in sua impietate morietur.* Ezechiele 18 [23]: *numquid voluntatis meae est mors impij?* et 121] *si impius egerit paenitentiam.* Rom. 5 [8]: *Christus secundum tempus pro impijs mortuus est.* Rom. [4, 5]": *credenti in eum, qui iustificat impium.* Sunt multa humani testi monia.

22. Est autem notanda causa cur omnis peccator dicatur impius. Pietas enim est quaedam virtus, quae excitat affectum ad diligendum et benefaciendum nobis coniunctos secundum carnem, ea ratione, quia coniuncti sunt; inde est pietas erga parentes, qui sunt nobis coniunctissimi, erga cognatos, erga proximos: et qui coniunctos non diligit, eisque malefacit, impius dicitur. Inde translata est erga Deum. Pietas enim est erga Deum, quae excitat ad affectum erga eum, qua ratione noster est pater, vincens omnem sanguinis conjunctionem; nam Deus sic nobis dedit esse, ut totum esse dederit; corpus illius perpetuo conservat, non ut patres, de quibus dicitur Psalmo 26 [10]": *pater meus et mater mea dereliquerunt me. Dominus autem assumpsit me.* Continuis enim monitis nos conservat et bona impertit: pietas ergo est affectus erga Deum, ut noster est pater et auctor. Quia ergo omnis peccator, non se gerit erga [Fol. 110v] Deum ut oportet erga patrem, ei non obediendo, legem eius transgrediendo, honori illius non consulendo, dicitur impius, generaliter tamen vocabulo sumpto.

23. Secundo enim modo sumitur particulariter, quo non omnis peccator est impius, sed ille qui peccat contra ea quae Dei sunt, quia non sentit de Deo ut oportet, non loquitur ut oportet, nec colit eum ut oportet; sic idolatrae, infideles, pagani, iudaei, haeretici et blasphemi dicuntur impii, quamvis diversis gradibus impietatis. Iuxta hanc significationem non omnis peccator impius est, ut constat Psalmo 1 [5]: *non resurgunt impii in iudi-*

e Ms 29

d Ms 10

cio, neque peccatores in concilio¹ instorum et [1] beatus vir, qui non abiit in consilio² impiorum.

24. Tertio modo accipitur particularius pro quodam homine dicto impio per quandam autonomasiam inter homines, quia illius impietas superat omnem hominum impietatem, et hic est Antichristus, de quo 2 Thessalonicens. 2 [8]: *cum revelabitur ille iniquus, quem Dominus interficiet spiritu oris sui*, ubi legimus nos: *ille iniquus*, quidam legunt *impius ille*, graece ἀνομος. *exer*. Hic dicitur impius per excellentiam, quia non solum non sentit, loquitur, aut colit Deum ut oportet, sed quae sunt Dei sibi usurpat 2 Thessalo. 2 [4]: *revelatur homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur adversus omne, quod dicitur Deus aut colitur, ita ut sedeat in templo, ostendens se tanquam sit Deus*; impius igitur per quandam exsuperantiam inter homines est.

25. Quarto modo dicitur impius simpliciter et absolute, et hic diabolus est. De quo Psalmo 16 [13]: *exurge, Domine, praeveni eum, supplantam eum, eripe animam meam ab impio*. Hieronymus, epistola ad Sunniam et Pretelam⁷⁶, hunc locum interpretatur de diabolo, qui impius dictus est. Hic enim habet quandam gradum impietatis super omnes homines, quia homo peccat quidem et offendit Deum, sed non peccat, ut offendat Deum; at diabolus omnia mala quae facit, eo facit, ut Deum iniuria afficiat, quae impietas est summa et abominanda.

26. His suppositis quaerimus, de quo impio sit hic sermo. Theodoretus 2 Thessal. 2⁷⁷ interpretatur de Antichristo eo motus, quia ibi Paulus usurpasse videtur verba haec de eo [8], *revelabitur, inquit, ille iniquus, quem Dominus interficiet spiritu oris sui*. At revera dura est expositio, cum omnia praecedentia et sequentia verba de adventu priori Christi intelligantur. Accommodatior est Cyrilli⁷⁸ et Hieronymi⁷⁹ expositio accipi hoc in loco impium pro diabolo.

27. At quae est interfectio haec? certum enim est non esse

¹ Ms concilio

² Ms concilium

⁷⁶ Epist. 106 n.º 8. PL 22. 841 CSEL 55. 252-253.

⁷⁷ Interpretatio epistolae II ad Thessalonicenses c. II. PG Bz. 665.

⁷⁸ In Isaiam 11, 4. PG 70. 319-320.

⁷⁹ Commentariorum in Isaiam lib. 4.º c. 11, 388. PL 22. 150.

interfectum diabolum, quantum ad substantiam, quia immortalis est, et permanebit in aeternum. Dico duplicem esse interfectionem. Una est, qua eiectus est a corporibus hominum, quae multum ante adventum Christi possidebat, ut de hac interpretatur CYRILLUS ⁸⁰. Christus enim verbo suo expellebat daemonia innumerabilia, virtute et potentia sua divina, qua eiectioe usus est ut argumento se esse verum Christum Luc. 11 [20]: *si in ditto Dei eiicio daemonia, profecto pervenit in vos regnum Dei*. Solum enim interfectionem appellare, quando aliqua gravi displicentia alium afficimus, et quando virtutem et potentiam eius enervamus.

28. Altera est interfectio, qua eiectus est a suo regno et imperio, quod habebat in animas, et sic HIERONYMUS ⁸¹ exponit, quam Christus incoepit et per Apostolos et successores eorum persecutus est. Eiect enim a populo gentium diabolum, idolatria et peccatis expulsis et conversis hominibus ad se, de qua [Fol. 11r] interfectione habetur Psalmo 9 [6]: *increpasti gentes et perit impius*. Haec duo respondent duobus praecedentibus, *increpasti gentes, percutiet terram virga oris sui, perit impius, interficiet impium spiritu labiorum*. Etsi enim manet nunc impius, manet ad exercitium et ad victoriam nostram contra eum, nec habet vires, quas olim habebat, vincit enim volentem vinci.

29. Sed quid est *spiritu labiorum*? non enim dicitur verbo suo, sed *spiritu labiorum suorum*. Spiritus labiorum est flatus; interficere spiritu labiorum est interficere flatu, sicut lucerna flatu extinguitur, quod propter metaphoram et propter prophetiam dictum est. Metaphora in hoc est posita: flatu lucerna extinguitur hoc modo, quia flamma illa durat et nutritur humido extracto ab oleo, vel ligno, vel aliquo inctuoso; qui flat, removel illud humidum vel illam exhalationem, et sic perit flamma, quia nutrimentum auferitur a quo pendet. Optima metaphora. Christus interfecit daemonem auferendo peccata hominum, quibus regnum et imperium daemonis sustinebatur et alebatur; convertit hominem ad se, et sic mansit daemon destructus. Ioan. 12 [32]: *omnia traham ad me ipsum*.

30. Prophetia in hoc est, quia Christus, per potestatem datam

80. In Isaiam. l'fi 70. 319-320.

81. Comen in Isaiam lib. 4° c. 11. 341. PL 24, 150.

hominibus remittendi peccata, vicit et eiecit diabolum ab imperio in homines; non enim aliis armis eiciendus erat, quam hac potestate, qua remittitur peccatum et donatur Spiritus Sanctus; hanc insufflando dedit, Ioan. 20^a [22 s] *insufflavit in eos, et dixit: accipite Spiritum Sanctum; quorum remiseritis peccata, remittantur eis.* Propterea dicitur *spiritu labiorum interficiet impium.* Profecto magna potentia tantum hostem vincere et expellere, et tam facili instrumento¹.

[Fol. 112r] ET ERIT IUSTITIA CINGULUM LUMBORUM EIUS

Concio 7

P

Ornamentum regis huius proposita et sequenti sententia describitur. Est autem in hebraeis unum et idem vocabulum, quod latine dicitur cingulum et cinctorium, apud hebraeos **קִיטָן** quod diversis adiunctis diversa cingula significat, sicut si latine diceremus cingulum lumborum seu laterum et cingulum renum. Cingulum lumborum est cingulum militare, latine balteus, habens ad latera pendentia quaedam, quae ensem sustinent, id circo dicitur cingulum lumborum seu laterum. 3 Reg. 2 [5]: *posuit errorem belli in balteo suo, quod erat circa lumbos suos.* Cingulum autem renum est quod communiter est in usu, pacis etiam tempore. Rex igitur hic habebit balteum militarem, et cingulum etiam pacis. Cingulum militare erit iustitia, cingulum pacis erit fides.

2. Venit ergo Christus et bellator et pacificus, sic praedictum est per prophetas Isa. 8 [3]: *voca nomen eius: velociter spolia detrahe, festina praedari;* Isa. 9 [4]: *ingum oneris eius et virgam humeri eius et scaptrum exactoris eius superasti sicut in die Madian;* Ieremia 20 [11]: *Dominus mecum est quasi bellator for-*

¹ h. Mr 20

² La mitad siguiente del fol 112r y toda el 112v en blanco

lis. De pace etiam dicitur Isa. 9 [6]: *vocabitur nomen eius principis pacis*, ubi etiam habetur nomen *fortis*, quod est belli, et ibidem [7]: *pacis non erit finis*. Bellum enim gestum est contra inimicos: diabolum, mortem et peccatum, et victi sunt. Pax est nobiscum facta, quia ¹ *pacificavit nos cum Deo* Luc. 2 [14]: *in terra pax hominibus*: habet ergo cingulum belli et cingulum pacis. Talis est vita iusti, oportet bene agere, quod pacis est, et contra tentationes et inimicos interiores et exteriores pugnare, quod est belli spiritualis. Explicemus primum.

3. Iustitia Christi duplex est: una qua parte iudex est; sic est iustus quia iuste iudicat nunquamque secundum opera sua. De qua 2 Timotheum 4 [8]: *reddet mihi iustus iudex*. Altera qua in se iustus et sanctus est, ut redemptor et homo de qua 1 Petr. 3 [18]: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis*. Nam est, de priori sermo; hoc saltem dicitur in 2.º adventu, quando venerit iudex. De posteriori est sermo. Haec est quae cingulum dicitur laterum, seu lumborum Christi, Patri aeterno gratus et acceptus fuit ut homo et in se iustus fuit et est. Haec dicitur iustitia etiam in nobis, quia ius est ad aliud, quod iustitia iudicis exigit reddi. 2 Timoth. 4 [8]: *corona iustitiae, quam reddet mihi iustus iudex*. Iustitia ergo in Christo, qui meruit et obtinuit a Patre nostram redemptionem. Haec iustitia Christi tanta est, ut excedat omnem iustitiam creaturarum purae: nam ut probe dicit DAMASCENUS libro 3 de fide c. 22⁹² non erat Christus ut homo gratus Deo per solam gratiam infusam, sed per unionem ad Verbum, a qua illa, ut a fonte, procedebat; quod et Pater ipse significavit Matth. 17 [5]: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui*. Nota quasi causam complacentiae esse quia Filius erat, ut enim dicit DIONYSIUS, cap. 2 de divinis nominibus⁹³, sicut Christus deus et homo, ita eius operationes theandricae, id est, deiviriles. Ergo ita etiam iustitia eius deivirilis. Quod in loco Matthaei 17 [5] indicatum est; nam nota illud *bene*. Aliud est enim sibi complacere in aliquo, aliud be-

i. Ms qui

⁹² O. C. PG 94, 1088, 1087.

⁹³ En el sitio indicado por Trifeto no se encuentra alusión a las operaciones deiviriles. Si en la *Epistola IV a San Monacho* PG 3, 1092 C.

ne complacere. Complacet in aliquo, cum illud placet et gratum est, etiam si habeat aliqua quae non emmino placent; et bene complacet in aliquo, quando illud est omni ex parte et omni perfectione perfectum. Complacet Deo in iustis, et non bene, quia aut aliquid habent, quod non placet, aut non ita divinam voluntatem implent, cum possint esse gratiores. At Christus omni ex parte placuit. Psalmo 110 [2]: *magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius. Nota in omnes voluntates eius.* Solet aliquod opus homini placere, sed sunt aliqui ita exquisiti gustus, ut semper aliquid desiderent; ita et Deus. At Christus in omnes voluntates eius placuit; ista iustitia, ista innocentia est, quae fuit cingulum laterum eius. Haec etiam magnitudo iustitiae notatur ibi: *lumborum.* Nemo hominum in lumbis habuit iustitiam. Rom. 7 [25]: *mente servio legi Dei, carne legi peccati.* At Christus mente et carne, ratione et appetitu.

4. Haec iustitia fuit iuxta tres voluntates Patris, quas solus ipse efficere potuit. Primo quidem Pater aeternus voluit satisfieri sibi; erat enim creditor hominis, quia iniuriam acceperat ab homine et satisfactio ei debebatur, a qua facienda erat homo ita elongatus, ut non solum illam facere nequirit, sed nec pro beneficiis acceptis gratias sufficientes agere posset. Erat etiam Pater iratus contra hominem, et sententiam protulerat contra eum aeternae mortis. Venit Christus, filius Dei in carne, et hac sua iustitia mirabili effecit haec duo, ut Patri pro nobis delictam satisfactionem exhiberit sed eum placatum nobis reddiderit et retrogratum sententiae deleverit. De priori Rom. 3 [25]: *quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad [Pol. 112v] ostensionem iustitiae suae;* de posteriori Colos. 2 [14]: *delens quod adversus vos erat chirographum decreti, quod erat contrarium vobis, et ipsum tulit del medio affigens illud cruci, et Ephes. 2 [16]: faciens pacem ut reconciliet ambas in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.* Hinc intelliges illud 1 Ioan. 2 [1]: *si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.* Quae est haec conexio: *si quis peccaverit, advocatum habemus iustum?* Ergo si iustus est peccantes non defendet, sed puniet. Non de hac iustitia loquitur Ioannes, sed de ea qua Christus fuit ita Patri gratus et tantae iustitiae, ut pro nobis satisfecerit, nobis veniam obtinuerit; propterea subdit [2]: *et ipse est propitiatio*

pro peccatis nostris. Ecce iustitia. De hac dictum est Isa. 62 [2]: videbunt gentes iustum tuum, et cuncti reges inclitum tuum.

5. Secundo voluit Pater daemonei condemnationem, unde hac iustitia effecit Christus ut homo liberaretur a daemone potestate iusto iudicio; quia enim tentant: daemonei homo acquievit, iusto Dei iudicio traditus est in eius potestatem. Potuit Deus eripere hominem ab eo imperio et dominio, quia Dominus est omnium, et potestate, quia omnia potest; noluit, sed sicut iuste traditus fuit homo daemonei, ita iuste privatus est daemone potestate tradita in eum. Hoc effecit iustitia Christi, ut explicuimus in quadam praecedenti concione. Si enim Christus non sic iustus esset, sed sicut unus ex hominibus caeteris, non transilisset daemone suam potestatem et terminos suae iurisdictionis in eum persequendo; at quia iustitia Christi ea erat, ut nihil daemone haberet contra eum, propterea in eo daemone iniuste egit, et privari meruit potestate data contra homines. Ioan. 14 [30]: *venit princeps huius mundi, et in me non habet quicquam.*

6. Tercio voluit Pater nostram iustificationem. Hac eadem iustitia obtinuit, ut non solum liberaremur a potestate daemonei, non solum sententia contra nos deleteretur et debita satisfactio solveretur, sed etiam ut nos iusti efficeremur et grati Deo et digni vita aeterna; nam potuerunt duo priora fieri absque hoc, si homo maneret extra potestatem daemonei, Deo autem non inimicus nec debitor ore peccato perpetrato; at adiunxit tertium, ut nos etiam iustificati essemus coram Deo, grati ipsi et filii Dei effecti et haeredes vitae aeternae. Rom. 3 [26]: *ut sit ipse iustus, et iustificans eos qui sunt ex fide Christi*; 1 Cor. 1 [30]: *factus est nobis iustitia, sanctificatio et redemptio*; Isa. 62 [2]: *propter Sion non tacebo, et propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor iustus eius et salvator eius tanquam lampas accendatur.* Dicitur iustus Christus splendere et lampas accensa, per splendorem et participationem lucis et iustitiae suae [quam] in nos diffudit efficiendo iustos et sanctos. Merito ergo iustitia est cingulum lumborum, quia per hanc contra inimicos nostros haec omnia fecit.

7. Obiciet seu interrogabit aliquis: si iustitia haec est balteus eius, quis fuit gladius seu ensis? nam balteus sustinet ensen, non autem est ipse ensis. Merito hoc quaeritur, nam ensis et gladius Christi fuit potentia divinitatis eius. Hac potentia potuit per se

sola * uti siue ulla balteo, nam absolute poterat condonare omnia peccata, hominum et liberare a captivitate daemonis ut pacificare nos sibi gratosque facere, et vitam aeternam dare, etsi homo factus non esset; et homo etiam factus, idem potuit, nam non minor est facta potentia divinitatis propter carnem assumptam: at noluit; sed haec facere placuit per modum satisfactionis et iustitiae, et non tantum per misericordiam et potentiam; hac de causa balteo iustitiae huius se cinxit in sua humanitate et ensen potentiae suae [voluit] restringere et ligare balteo, quod fuit mirandae potentiae et virtutis, et cum dae-[*Fol. 113r*]more et contra inimicos pugnaturus noluit ense evaginato nec adhuc vaginate pugnare, sed etiam in balteo posito iustitiae, ac si quis nobilis et vir fortis dedignaretur contra rusticum insolentem gladium evaginare, sed cum vagina et cum pendentibus baltei simul illum percutit et vincit, sic contra inimicos nostros fecit Christus: potentia sua in vagina humanitatis et in balteo iustitiae restricta ens omnes vicit et superavit, et honori Patris consubivit, ut ei fieret satisfactio tanti debiti et cederet in hominis gloriam ut dicere possit: nobis quidem ablatum est debitum, non absolute per condonationem, sed per solutionem, quia homo inventus est qui pro omnibus solveret, nimirum ipse Deus factus homo, et creditor ipse induens naturam debitoris et in ea solvens. Erit ergo iustitia cingulum lumborum eius.

8. Hoc principes terrae debent imitari: habent ensen, qui est potentia temporalis, quae est in principibus temporalibus, et spiritualis, quae est in spiritualibus. Acutissimus et fortissimus hic gladius est, ut ipsa experientia docet, sed opus est eum habere in balteo iustitiae. Solet balteus duas partes habere, superiorem et inferiorem, quibus ensis appenditur, quae significant iustitiam ad proximum et iustitiam ad Deum, quae est religio. Potentia principum in hoc debet esse balteo. Valendum tamen est quod principes gladium potentiae non in balteo iustitiae, sed in balteo propriae utilitatis, voluptatis, humani respectus, et aliquando in balteo iniquitatis et impietatis habent, dum potentiae gladium pessime exercent, et si aliquid iustitiae faciunt, imperfecte quidem, sicut illi qui habent ensen in una particula baltei.

9. ¹ Ut autem quantum principes teneantur potentiam suam

lc. *Me solam*

¹ *Este numero 3 et signente sicem in nota marginali: non dictum*

secundum iustitiam et regimen administrare, explicemus, dico iustitiam Dei esse valde a nostra distinctam. Dei iustitia est generalissima, quidquid enim vult facere, iuste facit, quia voluntas eius lex est, non habens aliam supra legem, et cum sit omnium Dominus, pro beneplacito suo omnia iuste facit: si punit malefactorem, iuste facit, et si non punit, etiam iuste facit, quia Dominus est et condonat, quae sua sunt; nam si quis occidit hominem, quod Dei est aufert, nam ille homo Dei erat, unde condonat mortem illius; denique quidquid facit, iuste facit. At iustitia hominis non est sic, sed habet supra se legem, nempe Dei voluntatem disponentem aut per leges divinas aut per rationis dictamina, debetque homo se conformare, aliter iniuste agit, nec habet pro sua voluntate legem, sed alteri subordinatur, unde non est in potestate eius semper non punire delicta, nec condonare nocumenta facta, quia dominus absolute non est.

10. Perpende ergo rem notandam. Cum Deus potuisset iuste liberare hominem iustitia sua suprema, etiam sine morte filii, sine satisfactione et solutione, voluit tamen servare iustitiam hominum, ut non liberaretur sine satisfactione et sine daemonis culpa et damnatione iusta. Quanto magis homines, et principes debent servare iustitiam, et cingi hoc balteo cum non habeant aliam iustitiam qua iuste agant, nisi hanc quae eis est imposita! Profecto argumentum est efficacissimum.

11. Attende autem quod gladius principis, qui non est in balteo hoc, scindit quidem, tamen hebetatur, et minuitur virtus eius, et alicquando rumpitur: quia potentia contra iustitiam exercita, alicquando minuitur et perit: quando vero est in balteo iustitiae, scindit, non tamen hebetatur, nec perit, sed potius augetur et stabilitur: quia in eo, quod iuste facit, minister Dei est, et Deus est qui scindit per eum, quis autem est qui praevalcat Deo?

[**Pal. 113v**] *Et fides electorium renam eius.*

12. Hoc est alterum cingulum, quod pacis est, quo significantur nonnulla mysteria. In primis nomen fidei non explicat totam significationem verbi hebraei, nisi multipliciter etiam fides accipiatur. In hebraeo est אמונה quod quatuor significat, primo fidem et credulitatem, quam adhibemus dictis alterius, qua significatione fidem catholicam dicimus, qua credimus mysteria nobis revelata. Secundo significat veracitatem, qua quis vere loqui-

est inventus dolus in ore eius Erat verus, sciebat, nec falli poterat. Ioan. 14 [6]: *ego sum via, veritas et vita*; Ioan. 8 [14]: *si testimonium pertubeo de me ipso, testimonium meum verum est, quia scio, unde veni*. Fidelis est, quae promisit, implet, nec mutatur: Luc. 21 [23]: *caelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt*; 2 Thessal * 3 [3]: *fidelis Dominus est, qui confirmabit nos et custodiet a malo*. Cum igitur sit verax^p, verus et fidelis cum omnibus credentibus in eum, emanasse cinctorium est rerum eius. Talem enim esse oportebat, qui cunctos homines ad fidem vocaturus erat: id enim mysterium fidei vocationis insinuat nunc haece verbis propheta, et dum cingulum dicit, generalem vocationem gentium et iudaeorum ad fidem significat.

15. ^q Alterum etiam mysterium hoc eodem verbo significatur, in cuius declarationem attende esse triplex sponsalium inter Deum et hominem. Hoc enim nomine dignatus est misericors noster Deus homines honorare. [Fol. 114r]. Quia enim in eam dignitatem provexit homines, ut filios suos adoptionis faceret et beatitudinis haeredes, idcirco Ecclesiam nomine sponsae et se viri ac sponsi nomine appellari voluit, et unionem fidei et charitatis sponsalium. Altera etiam causa est, quia ut uxor solum virum debet agnoscere, ita Deus solus est venerandus, nemo supra nec aequae ac Deus est amandus, sed ipse super omnia debet complecti. Quod triplex est. *Primum* celebravit Deus cum synagoga, cum per fidem et dilectionem dedit legem illam morum, iudiciorum et caeremoniarum; unde illud sponsalium fuit in iustitia et iudicio: cui etiam dedit promissionem venturi Christi de eius carne et semine, et multa beneficia contulit temporalia et spiritualia, unde sponsalium fuit in misericordia et miserationibus. Secundum fuit multo perfectius cum Ecclesia nostra, cuius Filius Dei in carne existens sponsus est, Psalmo 18 [6]: *ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo*. Hoc non in lege illa veteri, sed, remotis umbris et figuris, celebratur in fide viva et dilectione perfecta. Est autem magnum discrimen, nam illud sponsalium fuit cum serva, quia iusti in statu legis servi erant, at nostrum cum libera, quia Ecclesia, statu servitutis abiecto, in

^q Mt 1 Timoth 3

^p At margin nota: applica fidem hanc triplicem principibus: digna enim eis est inter homines ceteros quibus est necessaria

^u At margin de isto numero y de las dos siguientes nota: nec dictum

libertatem est translata, cuius meminit Paulus Galat 4 [31]: *non sumus ancillae filii, sed liberae, qua libertate Christus nos liberavit*. Figura huius in Abraham, qui nuptias cum libera et cum ancilla celebravit, et ex utraque habuit filios. Tertium est sponsalium consummatum, quando filii haereditatem accipient, quod est in gloria.

16. Huius triplicis meminit Oseas cap. 2 [19 s]: *desponsabo inquit, Deus, te mihi in sempiternum; et desponsabo te in iustitia et iudicio et in misericordia, et miserationibus; et desponsabo te mihi in fide*. Illud primum est, quod tertio loco posuimus, quod est aliorum finis, quasi diceret: decrevi, o ecclesia fidelium, desponsare te mihi in aeternum in gloria, tamen prius desponsabo te in iudicio et iustitia, id est, lege data, et in misericordia, id est, promissione Christi, et miserationibus, id est, beneficiis multis, postea in fide per evangelium. Hoc ergo insinuans Isaias dicit: *cinctorium renum eius fides*, veniet pacificus rex, ut sponsus celebraturus nuptias cum Ecclesia, non in lege, sed in fide evangelica et gratia et sacramentis iratiar, et fidei. Hoc est illud verbum *Eromah*, quod est apud Oseam.

17. Huius sponsalium quaedam adumbratio est in hodierno evangelio. Nuptiae celebrantur, quibus interfuit Christus significare volens se esse sponsum etiam, sed non qualis ille, qui invitavit, nec similes nuptiae erant. In his vinum erat imperfectum, et cum hoc defecit, quia lex imperfecta, et adhuc cessavit: at nuptiae Christi perfectae, in quibus vinum multo perfectius et non deficiens, quia evangelium continet gratiam, et non cessabit, ut ei superveniat aliqua alia lex. Haec etiam est differentia inter bona huius saeculi et spiritualia: gaudia imperfecta huius saeculi sunt et evanescent, spiritualia solida et perfecta durant.

18. Dices, quidem, quod renes cinguntur, quare cingulum non est ad pectus et mammas, sicut Apocalipsi 1 [13]: *praecinctus ad mamillas zona aurea, sed ad renes?* Attende renes significare irascibilem, unde 1 Macchab. 2 [24] dicitur de Mathathia, *contremaverunt renes eius: et accensus est furor eius secundum iudicium legis, et insiliens trucidavit illum*. Hoc ergo significatur, non mirabile: cingitur Christus circum renes ad significandum christianorum tot ac tanta scelera futura, ut in eos irasci merito posset, et a sponsalio recedere, tamen non id faciet, sed iram misericordia et clementia temperabit, ad Rom. 3 [3]: *atque in-*

credulitas eorum fidem Dei evacuabit? absit. Ita nunc nulla scelera facient ut Ecclesiam suam dimittat; irascetur castigando, sed non repellendo, quia fides et fidelitas einctorium renum eius est. Psalm. 88 [31]: si dereliquerint filii eius, etc.

[Fol. 114v] 19. Adverte postremo quod non ponitur aliud ornamentum, quam cingulum, ut denotetur divinitatis existentis in Christo, et unitae humanitati incomprehensibilitas. Cingulum corpus totum cingit, non tamen totum comprehendit, aut concludit, quia extra cingulum est. Ita humanitas unita toti divinitati erat, et tota divinitas in Christo uniebatur humanitati, non tamen comprehendebatur, quia divinitas est etiam extra humanitatem illam in caelo, terra, etc.; ideo cingulum est humanitas, non vestimentum cooperiens et comprehendens totam divinitatem, quae incomprehensibilis est.